

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2013

Jana Kaplanová

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Čarodějnické procesy na území Čech a Moravy
v 16.–18. století
Jana Kaplanová

Plzeň 2013

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor České dějiny

Bakalářská práce

**Čarodějnické procesy na území Čech a Moravy
v 16.–18. století
Jana Kaplanová**

Vedoucí práce:

PhDr. Roman Kodet, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Tímto bych ráda poděkovala PhDr. Romanu Kodetovi, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 POČÁTKY HONU NA ČARODĚJNICE V 16. STOLETÍ.....	6
3 ROZVOJ PRONÁSLEDOVÁNÍ ČARODĚJNIC	16
4 VRACHOL PRONÁSLEDOVÁNÍ ČARODĚJNIC VE DRUHÉ POLOVINĚ 17. STOLETÍ	27
4.1 Čarodějnické procesy ve Slezsku.....	28
4.1.1 Procesy na Jesenicku a Zlatohorsku.....	31
4.2 Čarodějnické procesy na severní Moravě	40
5 ÚTLUM ČARODĚJNICKÝCH PROCESŮ V 18. STOLETÍ.....	58
6 ZÁVĚR.....	66
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	72
8 RESUMÉ	74

1 ÚVOD

Tématem, kterým se zabývá tato bakalářská práce, jsou čarodějnické procesy, k nimž docházelo na území Čech a Moravy v 16.–18. století. Jeho výběr byl z velké části ovlivněn románem Václava Kaplického *Kladivo na čarodějnice*. Autor byl inspirován olomouckou výstavou z roku 1961, která byla věnována losinským procesům. Sám Kaplický pro tuto problematiku velmi zahořel, dokonce nějaký čas pobýval na severní Moravě, kde spolupracoval se zdejším historikem Františkem Spurným. Zanedlouho poté vzniklo známé románové zpracování.

Procesy s čarodějnicemi – jejich pronásledování, mučení a následné upalování, a středověká církev a inkvizice bývají ještě dnes často chápány jako synonyma. Rovněž se stále opakují fráze o katolické církvi jako hlavním viníkovi těchto procesů, přestože historická fakta říkají něco docela jiného. Zároveň bývá často – více či méně úmyslně – přehlíženo, že drtivá většina honů na čarodějnice byla podnícena zdola, tedy obyčejnými lidmi, kteří byli o existenci čarodějnictví hluboce přesvědčeni. Na čarodějnice, ďábla a jeho moc tak ve skutečnosti věřili nejen zfanatizovaní duchovní či soudcové, ale především obyčejní lidé. Cílem této práce je proto podat na základě dostupných faktů ucelený a objektivní pohled na dějiny pronásledování čarodějnic v českých zemích. V práci jsou specifikovány příčiny vzniku a rozšíření čarodějnických procesů a druhy běžně používané lidové magie v českých zemích. Blíže je popsán také průběh jednotlivých případů. Značná pozornost je pak pochopitelně věnována známým slezským a severomoravským procesům, jejichž specifika jsou rovněž blíže upřesněna. V těchto procesech došlo ke střetu dvou výrazných osobností – inkvizitora Františka Jindřicha Bobliga z Edelstadtu a šumperského děkana Kryštofa Aloise Lautnera. Obě postavy bývají v literatuře prezentovány poměrně

černobíle. Ve skutečnosti byly jejich charaktery a povahy mnohem komplikovanější a hlubší, a tudíž je jim rovněž vyhrazen určitý prostor, který analyzuje osobnosti obou mužů. Zároveň je podrobně analyzován proces vedený s děkanem Lautnerem.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol, které na sebe chronologicky navazují. První kapitola stručně shrnuje dějiny čarodějnických procesů, zejména v jejich počátcích, a přibližuje nejen církevní, ale rovněž světské aspekty pro jejich vznik a další rozvoj. Jsou zde jmenováni příznivci i odpůrci procesů a země, které jimi byly více či méně zasaženy. Do tohoto kontextu pak byly začleněny počátky honu na čarodějnice v českých zemích. Následující část práce se zaměřuje na rozvoj pronásledování čarodějnic. Jsou zde popsány některé významnější případy čarodějnictví, které se odehrály ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století v různých částech země. Lze tak snadno porovnat, jak se používané vyšetřovací postupy či vynesené rozsudky v jednotlivých krajích lišily. Třetí kapitola se podrobně zabývá vrcholem pronásledování čarodějnic, ke kterému došlo v českých zemích ve druhé polovině 17. století. Kapitola je pro větší přehlednost rozdělena do dvou podkapitol. První z nich je zaměřena na čarodějnické procesy ve Slezsku. Její součástí je další podkapitola, která se věnuje pouze jesenickým a zlatohorským procesům. Opět jsou zde nejprve zhodnoceny hlavní příčiny počátku a šíření honu na čarodějnice v této oblasti. Dále jsou analyzovány jednotlivé fáze a specifika jesenických a zlatohorských procesů, ke kterým docházelo několik desítek let. Druhá podkapitola se zabývá čarodějnickými procesy na severní Moravě. Jedná se o vůbec nejznámější masové pronásledování čarodějnic v českých zemích. Jak již bylo řečeno, značná pozornost je věnována případu a osobnosti šumperského děkana Lautnera a postavě inkvizitora Bobliga. Opomenuty však nejsou ani osudy dalších obětí losinských a šumperských procesů. Poslední část práce popisuje situaci

v 18. století, kdy začalo docházet k útlumu pronásledování čarodějnic. V této kapitole jsou analyzovány některé z posledních čarodějnických procesů a především činnost osvícené panovnice Marie Terezie. Na závěr jsou uvedeny odhady celkového počtu obětí středověkého a raně novověkého honu na čarodějnice.

Literatury k tématu čarodějnictví a čarodějnických procesů existuje v dnešní době nepřehledné množství. Je však nutné upozornit na to, že některé publikace mohou být do značné míry ovlivněny předsudky a oblíbenými klišé. Názory některých autorů tak nemusejí úplně přesně odpovídat skutečnosti a historickým faktům. Jedná se především o autory ze 70. let 19. století, kteří se rozešli s katolickou církví a veškerou vinu za rozpoutání čarodějnických procesů pak svalovali na ni. Obdobné tendence lze spatřovat také ve 20. století v teoriích národních socialistů či feministek. Z těchto důvodů je lepší spoléhat se na novější literaturu a starší zpracování brát spíše s rezervou.

Mezi nejdůležitější publikace, které byly použity pro vypracování této práce, lze zařadit publikaci Jindřicha Francka *Čarodějnické příběhy*, která přináší poměrně podrobné informace o dějinách čarodějnických procesů od jejich počátku do 18. století, kdy došlo k postupnému ukončování pronásledování čarodějnic. Zároveň jsou zde velmi detailně popsány jednotlivé případy a jejich průběh. Názorně jsou tak ukázány druhy běžně používané lidové magie a osudy lidí obviněných z čarodějnictví. V pozadí procesů je rovněž možné spatřit dobovou mentalitu společnosti. Při zpracování této tematiky byla rovněž použita další Franckova kniha s názvem *Zločin a trest v českých dějinách*, která je spíše obecnější, neboť nabízí pohled na zločinnost v českých zemích od raného středověku do druhé poloviny 20. století. Problematice čarodějnických procesů je proto věnován jen omezený prostor, zahrnující

pouze losinské a šumperské hony na čarodějnice. Tímto tématem se však mnohem podrobněji zabývá publikace Michaely Neubauerové a Drahomíra Polácha *Zpráva o nevíře*. Tato kniha je jazykově rozdělena na tři části – českou, německou a polskou. Na začátku je stručně shrnuta historie pronásledování čarodějnic ve světě, následující část pak analyzuje čarodějnické procesy, ke kterým docházelo ve Slezsku a na severní Moravě. Pozornost je věnována jesenickým, zlatohorským, niským, losinským a šumperským procesům. Titul rovněž přináší jmenný seznam odsouzených a popravených osob. Obdobná problematika byla zpracována v několika publikacích Vlastivědných zajímavostí. V práci byly použity tituly *Čarodějnické procesy na Jesenicku*, *Severomoravské čarodějnické procesy* a „*Čarodějnický děkan*“ *Kryštof Alois Lautner*. Jedná se o čtyřstránkové tisky, jejichž autorem je historik František Spurný a Zdeněk Brachtl.

Další pohled na vývoj pronásledování čarodějnic přináší kniha Bedřicha Šindeláře *Hon na čarodějnice*. Autor zde popisuje odlišnosti procesů v různých zemích i na jednotlivých kontinentech, nejvíce se však věnuje historii čarodějnických procesů, které postihly české země. Jeho publikace však bývá často kritizována – například již zmiňovaným historikem Jindřichem Franckem či Karlem Borem – neboť byla vydána v roce 1986. Přesto se jedná o velmi hodnotnou práci. Autorovi se podařilo shromáždit velmi zajímavé a cenné informace a dokumenty, což samozřejmě patří mezi klady této knihy. Šindelářova interpretace již ale tak dobrá není. Jeho závěry jsou sice více či méně objektivní, na některých místech však připomínají primitivismus 50. let.

Historii honu na čarodějnice shrnuje rovněž titul Josefa Kočího *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16.-18. století*. Již z názvu jasně vyplývá, čím se tato

publikace blíže zabývá. Také proto byla použita jako jedna z výchozích knih ke zpracování tohoto tématu. Problematice používání tortury se podrobně věnuje kniha *Historie mučení*, jejímž autorem je Jaromír Slušný. Tento titul je přínosný, neboť popisuje jednotlivé druhy útrpného práva, jež byly hojně využívány při vyšetřování domnělých čarodějnic. Kromě běžných mučicích praktik a nástrojů jsou zde ještě uvedeny pravidla pro používání tortury a druhy poprav. Ke zpracování čarodějnických procesů na Rokycansku byla použita *Knihá černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573 – 1630 s přílohou pozdějších čarodějnických procesů*. Jedná se o druhé vydání přepisu originálu rukopisu, který je uložen ve Státním okresním archivu v Rokycanech (I. oddělení Archivu města Rokycan pod inv. číslem 27 → starší signatura MR 17).

2 POČÁTKY HONŮ NA ČARODĚJNICE V 16. STOLETÍ

Víra v čarodějnice a jejich moc existuje v lidské společnosti již od jejich počátků. Lze ji nalézt jak ve starověkých kulturách Blízkého východu, Řecka a Říma, tak i u germánských a barbarských kmenů. Se vznikem této představy se rovněž objevily snahy čarodějnictví potlačovat. Konkrétní postupy se přitom v jednotlivých kulturách lišily. Je dokázáno, že rané křesťanství chápalo víru v moc čarodějnic jako zbytky pohanských pověr, přičemž upozorňovalo na to, aby moc ďábla nebyla přeceňována. Jako příklad je možné uvést sbírku církevních předpisů *Canon Episcopi*, ve které byly čarodějnické pověry považovány za hřích. Situace se změnila zhruba ve 13. století, kdy došlo ke splynutí představy čarodějnictví s kacířstvím. Čarodějnice byly od této doby chápány jako spojenci ďábla a odpadlíci od církve a Boha – tedy jako kacíři. Nyní proto bylo možné k jejich odhalování a souzení použít inkvizici, která používala při vyšetřování inkviziční formu vedení procesu.

Zavedení inkvizičního procesu bylo významným převratem, umožnilo totiž rozpoutání masových honů na čarodějnice.¹ V českých zemích byla papežská inkvizice zavedena v roce 1318, v průběhu husitských válek ale tato instituce prakticky zanikla. První čarodějnické procesy jsou zaznamenány již ve 14. století, kdy docházelo pouze k ojedinělým případům. Příčinou jejich vzniku mohla být lidská nevědomost a náboženská nesnášenlivost. Čarodějnice byly v této době stíhány stejně jako kacíři. Důležitou roli proto hrála výše zmiňovaná inkvizice. Papežové postupně začali vydávat nejrůznější právní dokumenty a buly proti čarodějnictví. Za pravděpodobně nejznámější z nich bývá označována bula papeže Inocence VIII. *Summis desiderantes affectibus* vydaná v prosinci 1484. Často bývá chápána jako rozhodující

¹ FRANCEK, Jindřich, *Čarodějnické příběhy*, Praha 2005, s. 5–6; MRÁČEK, Pavel K., *Upalování čarodějnic a inkvizice. Mýtus nebo skutečnost*, Olomouc 2006, s. 22, 30.

impulz k zahájení masového pronásledování domnělých čarodějnic. Papež Inocenc VIII. tak jasně vyjádřil církevní podporu těmto procesům.² Přibližně o dva roky později, někdy kolem roku 1486, vyšla démonologická publikace *Malleus maleficarum*, známější pod názvem *Kladivo na čarodějnice*, která podává praktický výklad výše zmiňované buly. Kniha je rozdělena na tři části – v prvních dvou je popisována činnost čarodějnic a jejich sabaty³. Třetí část je věnována samotnému čarodějnickému procesu, jehož průběh je vylíčen do nejmenších detailů.

Autorem knihy byl dominikánský inkvizitor Jindřich Kramer, zvaný Institoris. Jeho osoba byla spojena i s českými dějinami, neboť na sklonku svého života působil také i jako inkvizitor pro Čechy a Moravu. Kramer zde bojoval především proti Jednotě bratrské. Roku 1505 zemřel v Olomouci. Za spoluautora *Kladiva* bývá dodnes, a patrně neprávem, považován i další dominikánský inkvizitor Jakub Sprenger. *Kladivo na čarodějnice* bylo dosti kritizovanou knihou, v 15. století se dokonce objevilo na seznamu zakázaných knih. Přesto však bylo ve své době po Bibli druhou nejrozšířenější knihou, kterou vlastnil téměř každý soudce.⁴ Proti čarodějnickým procesům a zruďným praktikám, jež byly popisovány v *Kladivu na čarodějnice*, se postavili na odpor například humanista Erasmus Rotterdamský, Jindřich Kornelius Agrippa a jeho žák Jan Weyer (též Wierus), dále pak francouzský spisovatel a filozof Michel de Montaigne či německý jezuita Friedrich Spee. Naproti tomu mezi

² KOČÍ, Josef, *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16.–18. století*, Praha 1973, s. 25–26.

³ Jednalo se o noční shromáždění čarodějnic k uctění ďábla. Sabaty se zpravidla konaly několikrát do roka na odlehlých a opuštěných místech, především na vysokých kopcích či horách. Čarodějnice zde bez zábran obcovaly s ďáblem a s démony. Kromě rouhání a znesvěcování křesťanských svátostí docházelo k nejrůznějším sexuálním praktikám – například k homosexuálnímu či skupinovému sexu nebo také ke zvrácenostem v podobě incestu. Shromáždění čarodějnic končilo za svítání s prvním kohoutím zakokrháním.

⁴ SLUŠNÝ, Jaromír, *Historie mučení*, Praha 2008, s. 57, 89–96; BREUERS, Dieter, *Ve jménu ďábla. Trochu jiná historie čarodějnic a jejich pronásledování*, Praha 2008, s. 75–82.

příznivce a podporovatele pronásledování čarodějnic patřil francouzský humanista Jean Bodin, skotský král Jakub VI. (pozdější anglický král Jakub I. Stuart), trevírský biskup Peter Binsfeld či španělský jezuita Martin Delrio. Čarodějnice považovali za nebezpečné i reformátoři Martin Luther a Jan Kalvín.⁵

Od 16. století se čarodějnické procesy začaly postupně stávat součástí světského práva. Brzy tvořily běžnou soudní agendu. Právní a procesní zákony s čarodějnicemi byly nejprve včleňovány do dobových zákoníků, pozvolna však začaly vznikat nové trestní řády, které měly mimo jiné sjednotit postup při vedení procesu s čarodějnicí. Prvním takovým zákoníkem byl trestní řád císaře Karla V. *Constitutio criminalis Carolina*, zkráceně jen *Carolina*. Tento zákoník byl vydán v červenci 1532. Čarodějnictvím se přímo zabýval článek 109: „*jestliže někdo způsobí čarodějnictvím lidem škodu nebo újmu, má být potrestán trestem smrti upálením*“⁶. V případě, že nedošlo ke způsobení škody, měl být obviněný potrestán mírněji. *Carolina* rovněž povolovala použít k získání přiznání torturu. V otázce čarodějnictví, nechal se císař inspirovat bamberskou konstitucí. Praktikování magie a kouzel se stalo zvláštním trestným činem, rovnající se svou závažností vraždě, lupičství nebo žhářství. Obviněná čarodějnice byla zatčena, poté se na jejím těle hledalo ďáblovno znamení. V některých případech byl uplatněn tzv. boží soud, jehož negativní výsledek byl chápán jako pomoc od samotného ďábla, a proto byla obviněná vystavena útrpnému právu. Pro obžalovaného neexistovala žádná právní ochrana. Neměl možnost bránit se, ani dokázat svoji nevinu. *Carolina* byla na území říše uplatňována různým způsobem, například na Moravě pouze subsidiárně – tedy jako podpůrný

⁵ FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 19–20; CAVE, Janet P., *Čarodějky a čarodějnictví*, Bratislava 1993, s. 64, 72.

⁶ KOČÍ, s. 34.

právní pramen, v českých zemích neplatila vůbec, neboť měly v 16. století vlastní trestní zákoník.⁷

K pronásledování čarodějnic docházelo ve středověku a v raném novověku na území katolických, ale i nekatolických států. V zemích, které byly nábožensky rozděleny, byla situace pravděpodobně nejhorší. Zde byly rozpoutány ty největší a nejkrutější hony na čarodějnice. Jako příklad lze uvést situaci v Říši, Francii a ve Švýcarsku. Čarodějnickými procesy byla částečně zasažena i Anglie a Skotsko. Jedná se především o ty země, kde byla inkvizice zrušena. Naopak v zemích, kde inkvizice působila prakticky až do 18. nebo 19. století, k většímu pronásledování čarodějnic prakticky nedocházelo. Mezi ně patřilo Španělsko a jeho kolonie, dále Portugalsko, Itálie a Irsko. V 17. století je rovněž možné zaznamenat obdobné procesy i v Americe. Evropa byla honem na čarodějnice zasažena několikrát. Tzv. věkem čarodějnic bývá označován časový úsek v rozmezí let 1430–1780. Za vrchol pronásledování jsou pak považovány roky 1560–1630, z čehož vyplývá, že hlavním obdobím čarodějnických procesů nebyl „temný“ středověk, nýbrž raný novověk.⁸

Přestože sousední oblasti Říše prosluly snad největšími hony na čarodějnice, v zemích Koruny české nebyla situace až tak vážná. I zde sice docházelo k čarodějnickým procesům, ale jejich intenzita byla poměrně malá. Víra v čarodějnice a jejich moc se vyskytovala především v oblastech s německým obyvatelstvem.⁹ Proti obviněným se postupovalo mírně. Ani vynesené rozsudky nebyly nikterak tvrdé. Důvodem tohoto mírného postupu bylo zavedení papežské inkvizice na našem území až v roce 1318, což bylo ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi o dost později. Proto v českých zemích dochází k

⁷ SLUŠNÝ, s. 82–87.

⁸ FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 12, 17; MRÁČEK, s. 13–14.

⁹ BEZDĚČKA, Josef, ZUBER, Rudolf, BOMBERA, Jan, *Z dob prvních letů na koštěti*, Moravský Beroun 2000, s. 16.

prvním čarodějnickým procesům relativně déle – až v polovině 16. století. Jednalo se o ojedinělé případy jednotlivých osob, jejichž proviněním bylo spíše travičství, nežli čarodějnictví. Nicméně v této době byly ještě oba delikty úzce propojeny. Inkvizice ale velmi často narážela na odpor místních obyvatel, dokonce i mezi vyššími vrstvami, a tak v zemích Koruny české nemohlo dojít k rozšíření pronásledování čarodějnic v takové míře, jako tomu bylo v západoevropských zemích. Navíc v době husitských válek činnost této instituce v Čechách prakticky zanikla. Přestože i v tomto období nadále existovaly nejrůznější čarodějnické pověry, které sami husité velmi kritizovali, v praxi bylo pronásledování čarodějnic prakticky zakázáno. Papežská inkvizice upevnila svoji pozici pouze ve Slezsku, kde se husitství výrazněji neprosadilo. Vratislavské biskupství zůstalo oddáno římské církvi. Proto také došlo k prvnímu pronásledování čarodějnic ve Slezsku již v letech 1456–1503.¹⁰ V roce 1456 byly ve Vratislavi obviněny dvě ženy z toho, že s pomocí čar a kouzel zabily dva muže. Obě ženy se utopily při tzv. vodní zkoušce. V letech 1457–1503 pak bylo ze stejného města vyhnáno celkem osm žen. S největší pravděpodobností byly rovněž považovány za čarodějnice. Také z roku 1481 je zaznamenán případ, kdy se na mučidlech k čarodějnictví doznala jistá Anna Brommelhausová z Vratislavi. Obviněná se přiznala, že provozovala černou magii. K provádění některých kouzel používala svůj vlastní pot. Rovněž uvedla, že tyto praktiky učila i další ženy. Kromě Vratislavi byla čarodějnickými procesy zasažena i menší města. Přesto se až do 17. století jednalo o výjimečné případy. Celkově bylo v Dolním Slezsku v 16. století zaznamenáno jen několik desítek procesů.¹¹

¹⁰ ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16.–17. století*, Praha 1986, s. 170.

¹¹ NEUBAUEROVÁ, Michaela, POLÁCH, Drahomír, *Zpráva o nevíře*, Šumperk 2010, s. 8–9.

Mezi právní aspekty čarodějnických procesů v českých zemích patřilo uplatňování stále existující akuzační formy soudního řízení. Akuzační proces vedl k rozumnému posuzování čarodějnictví a k mírnějšímu průběhu procesů až do doby, kdy byl u světských soudů vytlačen a nahrazen inkvizičním procesem. Jako příklad je možné uvést případ údajného čarodějnictví z roku 1350, který se odehrál na Moravě. Celý proces začal smrtí jistého muže. Když umíral, obvinil ze své smrti dvě ženy, které označil za čarodějnice. Obě ženy byly zatčeny a vyslýchány. Pro dobrou pověst a nedostatek věrohodných důkazů je konšelský soud v Brně po složení očištné přísahy, ke které byly vyzvány, osvobodil a propustil na svobodu.¹² Kdyby se však v tomto případě postupovalo inkviziční formou, ženy by byly podrobeny tortuře, díky níž by se ke svému údajnému zločinu jistě nakonec přiznaly. Použití útrpného práva bylo sice povoleno i v akuzační formě vedení procesu, k mučení ale docházelo jen velmi zřídka. V 16. století však byla většina obyvatelstva v českých zemích díky husitské revoluci nekatolická, a tak nepodporovala inkviziční způsob vedení soudních procesů.

Ke změně došlo po nástupu Habsburků na český trůn. Ferdinand I. byl katolík stejně jako ostatní členové jeho rodu. Snažil se upevnit svoji moc. V tom mu měla pomoci katolická církev. Aby panovník obnovil její pevnou pozici v českých zemích, snažil se vykořenit starou akuzační formu soudního řízení a nahradit ji novým inkvizičním způsobem vedení procesu. Ferdinand nechal zřídit apelační soud v Praze, který vznikl v roce 1548 jako čistě královská instituce, která mimo jiné napomáhala k posílení inkvizičních postupů. Během Ferdinandovy vlády nebyl počet čarodějnických procesů vedených v českých zemích ještě nijak zvlášť vysoký, ale postupně začínaly přibývat případy, ve kterých se objevovaly rozsudky smrti. Sám panovník byl v otázce čarodějnictví dosti vrtkavý. Na

¹² ŠINDELÁŘ, s. 171.

jedné straně pronásledování čarodějnic schvaloval, na straně druhé ale podporoval činnost Johannese Weyera, který s hony na čarodějnice zásadně nesouhlasil a vystupoval proti nim. Důkazem je proces z roku 1544. V Kutné Hoře byla z čarodějnictví obviněna jistá Regina Peřinová, ale pro nedostatek důkazů musela být propuštěna.¹³ Po propuštění se však proti ní objevilo několik dalších udání, a tak byla znovu zatčena a vyslýchána. Manžel Peřinové mezitím podal protest ke královské komoře v Praze, která v srpnu 1544 rozhodla o manželčině propuštění. S tímto rozhodnutím kutnohorští konšelé nesouhlasili, a proto se obrátili na samotného krále Ferdinanda I., který rozhodl o tom, že v případě Peřinové se má dále postupovat podle platného práva. Poté se její manžel obrátil přímo na panovníka. O celém případě krále písemně zpravil a zdůrazňoval, že obvinění jsou jen pomstou místních lidí. Na to císař v říjnu 1544 rozhodl o propuštění Peřinové a nařídil vyšetřování osob, které ji udaly. Následně se ukázalo, že se jednalo skutečně o pomluvu, která měla Peřinovou poškodit. Další osud udavačů není znám.¹⁴ Ale již v roce 1549, na rozdíl od předešlého případu, Ferdinand I. tvrdě kritizoval nečinnost čáslavských konšelů vůči čarodějnickým praktikám, které se měly ve městě odehrávat. Zcela jiný přístup k čarodějnictví zastával Maxmilián II., který vystavil čaroděje a věštky veřejnému posměchu.

V této době již do soudní praxe začala pronikat inkviziční forma procesu. Rovněž jsou zaznamenány první snahy o vytvoření jednotného zákoníku, který by mimo jiné zavedl i jednotný postup při postihování čarodějnictví. Nejstarší české právní dokumenty se totiž čarodějnictvím nezabývaly a ještě soupis práv z první poloviny 16. století zmiňuje čarodějnictví jako trestní čin jen okrajově. Za jeden z prvních pokusů je

¹³ Tamtéž, s. 171–172.

¹⁴ Tamtéž, s. 172–173.

možné považovat dílo Brikcího Kouřimského z Licka, který sepsal městská práva v roce 1536. Šlo spíše jen o překlad a úpravu starších práv. Jeho návrh tak nebyl oficiálně schválen. Podstatně úspěšnější byl jistý Pavel Kristián z Koldína, který v této době působil jako kancléř na Starém Městě pražském. Jeho dílo schválil sněm i panovník v roce 1579. Do dějin vstoupil tento zákoník pod názvem *Práva městská království českého*. Koldín v něm zpřísnil pravidla soudní praxe, především v používání tortury. Čarodějnictví pak byla věnována poslední kapitola nazvaná „*O trápení aneb útrpném právu a o popravách*“¹⁵. Vůbec poprvé v českých dějinách se zde objevila definice deliktu čarodějnictví a konkrétní ustanovení jeho postihu. Koldín jej popisoval jako škodlivé čarování, jehož provádění má být trestáno smrtí – upálením, popřípadě stětím mečem nebo zahrabáním zaživa. Ale i tato právní kodifikace se setkala s odporem. Příkladem bylo město Litoměřice, které uznalo Koldínova *Práva městská* jako nový zákoník až v roce 1610. Také na Moravě byla stále používána *Carolina*, i když pouze jako podpůrný právní pramen. Od roku 1680 se zde začala Koldínova práva uplatňovat subsidiárně. Plnou platnost zákoníku uznala Morava v roce 1697. Rovněž několik slezských oblastí přijalo Koldínovu kodifikaci později, některé dokonce až v roce 1717.¹⁶

Za nejstarší dochovaný čarodějnický proces, který se odehrál na území českého království a skončil popravou domnělé čarodějnice, pak bývá považován náchodský případ z roku 1540. Celý proces začal loupeží, ke které došlo v sousedním Kladsku. Ukradené předměty se však krátce na to našly v Náchodě. Měla je u sebe biřička Markyta, manželka místního drába, která spolu s dcerou uklízela v náchodském

¹⁵ FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 23.

¹⁶ MALÝ, Karel, SIVÁK, Florian, *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*, Praha 1993, s. 179–180; JÍLEK, František, *Vyznání na mučidlech: Texty ze starých knih černých, jinak smolných*, Praha 1937, s. 31.

špitále. Markyta byla zatčena a mučena. Při výslechu z loupeže obvinila mladíka Martina Berana. Ten byl následně zatčen a podroben útrpnému právu. Během mučení pak ze vzteku označil Markytu za čarodějnici a uvedl, že se ho pokoušela očarovat milostnými kouzly. Biřička se zanedlouho na mučidlech ke všemu přiznala a ještě téhož roku byla za delikt čarodějnictví upálena.¹⁷ Za milostná kouzla skončily v této době na hranici ještě vdova Šmidrigalová z Rabštejna, která toužila po lásce mladého pacholka, a pastýřka Dorota z Vysokova. Všechny uvedené případy se odehrály na náchodském panství.

V první polovině 16. století bylo rovněž možné k běžným čarodějnickým praktikám přiřadit i travičství. Právě za tento delikt byla odsouzena jistá Rajna, která udržovala intimní poměr s několika muži, jejichž manželky následně otrávila. Své vztahy s milenci měla údajně ovlivňovat pomocí kouzel.¹⁸ Ve stejné době se odehrávaly procesy s čarodějnicemi také v Přerově nebo na Plzeňsku. V letech 1575–1576 byl před plzeňským soudem projednáván případ, kdy se služebná Mariana zamilovala do svého pána, vladyky Jana Běšina z Běšin, jehož lásku se snažila získat pomocí milostných kouzel. Vladyka se o tom ale dozvěděl a Marianu obvinil z čarodějnictví. Plzeňští konšelé postupovali v tomto případě mírně a rozumně. Neshledali žádnou škodu, kterou by služebná svými kouzly způsobila na zdraví či majetku vladyky, a tak měla Mariana dostat výprask na pranýři a opustit plzeňský kraj pod pohrůžkou trestu smrti. Tento mírný rozsudek ovšem nepřipadal vladykovi jako dostačující, a proto se obrátil se stížností přímo na pražskou apelaci. Apelační soud poté zrušil rozsudek plzeňských konšelů a nařídil, aby se proti Marianě postupovalo formou inkvizičního procesu, tedy aby byla podrobena právu útrpnému. Další osud služebné není znám, neboť se

¹⁷ ŠINDELÁŘ, s. 174; JÍLEK, s. 315–316.

¹⁸ KOČÍ, s. 50–51.

nedochovaly žádné podrobnější zprávy o jeho průběhu a konci. Také ke zmiňovaným přerovským procesům neexistují žádné bližší záznamy.¹⁹

Čarodějnické procesy se nevyhnuly ani hlavnímu městu Českého království. V Praze skončilo na hranici v roce 1524 celkem 16 osob. Mezi odsouzenými byl jistý Mikuláš Vřetenář i se svou hospodyní. O tři roky později byla popravena další žena. V těchto případech se ale s největší pravděpodobností jednalo o kacíře, nikoli o čaroděje a čarodějnice. Také na Moravě docházelo v 16. století k ojedinělým případům, které končily smrtí – v letech 1562–1594 byly čarodějnickými procesy postiženy například Slavonice, Hoštěradice, Olbramovice, Jevišovice, Letavice a Nový Jičín. V Berouně se v roce 1566 odehrál proces s čarodějnící Annou Jabulkou, která byla ještě téhož roku upálena. Ve druhé polovině 16. století zprávy o čarodějnických procesech postupně přibývají. Hranice hořely také v Pardubicích, Boskovicích a okolí, na Rokycansku, v Tasově nebo Velké Bíteši. Obvinění lidé v této době ještě nebyli odsuzováni za spojenectví s ďáblem, ale pouze za škody, které provozováním magie způsobili. K nejčastějším čarodějným praktikám patřila milostná kouzla, travičství, škodlivá, ale také prosperitní magie, zaříkávání, kouzla s lidskými či zvířecími ostatky a čarodějné praktiky v oblasti antikoncepce. Mezi lidmi se udržoval vliv hluboko zakořeněných pověr posílený strachem a nevědomostí obyvatel.²⁰

¹⁹ ŠINDELÁŘ, s. 175; SVÁTEK, Josef, *Culturhistorische Bilder aus Böhmen*, Vídeň 1879, s. 17–19.

²⁰ SLUŠNÝ, s. 97–98; FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 40, 47, 50.

3 ROZVOJ PRONÁSLEDOVÁNÍ ČARODĚJNIC

Jak již bylo řečeno, prakticky po celé 16. století docházelo na území Rakouska pouze k ojedinělým čarodějnickým procesům. V habsburské monarchii byly honem na čarodějnice jako první postiženy dědičné državy. Jednalo se o alpské oblasti, ve kterých vedl pronásledování sám Institoris. K významnějším procesům zde ale nedošlo, a tak musel známý inkvizitor nakonec odejít. Postupně však začala intenzita procesů narůstat. V letech 1571–1576 bylo ve Velké Bíteši vyšetřováno několik závažných případů.²¹ Šlo o největší sérii čarodějnických procesů, které se odehrály na Moravě v době předbělohorské. Zdejší pronásledování dosáhlo vrcholu během března a června 1576. V tomto období byla také vyslýchána jistá Marta Doležalová z Březky, obviněná z vraždy Martina Čamina. Obžalovaná vypověděla, že Čamina zabila kvůli tomu, že ji zbil. Pomáhaly jí přitom dvě ženy z Jesenice, Markéta Koutná a Dorota Dobšová. Koutná se při výslechu na konci března přiznala, že prováděla kouzla s pomocí prachu ze spálených částí vrabčích a psích těl. Také přidávala rosu z obilí do těsta, z něhož pekla chléb. Ten pak dávala jíst kravám, aby více dojily. Dorota Dobšová během výslechu uvedla, že společně s Koutnou vyrobily jedovatý prášek, kterým zabily svého pána. Z čarodějnictví byla posléze obviněna ještě další žena, rovněž pocházející z Jesenice. Jednalo se o jistou Markétu Ťuhýkalku, která měla zmiňovaným ženám v magických praktikách pomáhat. Podle výpovědí roznášela Ťuhýkalka jedovatý prášek do okolních vesnic. V dubnu se pak doznala jistá Lída Huňáčková z Ocmanic, že pomocí zmiňovaného prachu škodila dobytku a zabila několik lidí včetně svého manžela. Z používání jedovatého prášku bylo v Ocmanicích a okolí obviněno ještě několik dalších žen. V červnu se

²¹ EVANS, Robert John Weston, *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, Praha 2003, s.456–457.

odehrál proces s posledními čarodějnicemi. Šlo o Apolenu Sedlářovou z Velké Bíteše a Dorotu Uhlířovou. Obviněné otrávil Macka Vlčihlavova, Vavřince Vydru a Vaňka Hrnčíře. Celkem bylo ve Velké Bíteši v letech 1571–1576 popraveno za čarodějnictví na dvacet žen.²²

Procesy s dvouciferným počtem obětí se odehrály během 16. století také v Žamberku, kde nechal jistý Mikuláš z Bubna popravit přes dvacet žen. Některé ze zdejších domnělých čarodějnic byly upáleny, jiné byly zahrabány zaživa. Žamberský proces je ale zajímavý tím, že má hned několik prvenství. Je to zřejmě největší čarodějnický proces, který se v českých zemích odehrál v době předbělohorské, zároveň je největším procesem, ke kterému došlo na etnicky českém území a s největší pravděpodobností se jedná o vůbec největší proces v Čechách.²³ V drtivé většině případů byly totiž čarodějnické pověry rozšířeny v oblastech s německy mluvícím obyvatelstvem. Právě zde docházelo na přelomu 16. a 17. století k nárůstu počtu procesů s domnělými čarodějnicemi. Naproti tomu v oblastech, kde žilo výhradně česky mluvící obyvatelstvo, se obvinění z čarodějnictví objevovala pouze ojediněle.

Podle platného práva bylo čarodějnictví považováno za zločin pouze v případě, že byla s pomocí magie způsobena škoda. V této souvislosti pak bylo často uváděno travičství. Za delikt čarodějnictví odsoudil chrudimský soud v roce 1587 k trestu smrti čtyři ženy. Manželku mlynáře Vaňury kat zaživa zahrabal, její tři společnice skončily na hranici. Podobných případů je možné uvést více. Roku 1591 byla v Táboře vyslýchána a mučena jistá Markytko Ledvinková. Proces s domnělou čarodějnici je zaznamenán v tábořské černé knize. Nakonec však byla

²² FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 60–63.

²³ Tamtéž, s. 28–29.

odsouzena k trestu smrti zahrabáním zaživa. V Kutné Hoře byl za zločin čarodějnictví sťat nejmenovaný zloděj.²⁴

Také západočeské Rokycany byly zasaženy čarodějnickými procesy a působením inkvizice. Nejvíce v letech 1573–1592, kdy bylo z čarodějnictví obžalováno více než 25 osob. Většina z nich skončila svůj život na popravišti. Jistou roli v tom mohl sehrát i fakt, že Rokycany v této době usilovaly o povýšení na královské město, a tak vycházely vstříc císařskému dvoru, který nyní sídlil v Praze. Z roku 1573 je znám případ hospodáře Jedlíka z Nadryb.²⁵ Jedlík byl v pátek 13. března 1573 vyslýchán právem útrpným. Během mučení vypověděl, že ho manželka navedla, aby spolu s děvečkou uřezali radnickému oběšenci části jeho těla a oděvu. Ve stejný den jako hospodář byla pomocí tortury vyslýchána i jeho děvečka Maruše. Ta se přiznala, že spolu s Jedlíkem zohavila oběšencovo tělo na radnické šibenici. Hospodářova manželka pak děvečku naváděla, aby prsty oběšence dala pod hlavu mrtvého psa. Prach z umrlčích prstů pak měla nasypat do piva jisté Paškové, aby jí tím uškodila. Hospodyně za to slíbila Maruši nové šaty. Jedlík z Nadryb byl odsouzen k trestu smrti. Děvečka Maruše přestože stále opakovala, že vše učinila pouze na pánův příkaz, skončila svůj život rovněž na popravišti. Na konci března pak byla vyslýchána i hospodářova manželka Káča Jedlíková. Na mučidlech se ke všem obviněním přiznala a dále vypověděla, že zmiňované škodlivé kouzlo s oběšencovými prsty pod hlavou mrtvého psa ji naučila mlynářka Rozína z telinovského mlýna. Také uvedla, že provozovala prosperitní magii, aby do svého hostince přilákala více hostů. Osud Káči Jedlíkové není znám, neboť zbytek

²⁴ Kolektiv autorů, *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století*, Pardubice 1996, s. 136; STRAKA, Josef, *Z táborské knihy černé*, Tábor 1937, s. 315–316; JÍLEK, s. 319.

²⁵ FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 57.

případu nebyl dopsán. Ale s největší pravděpodobností byla i ona odsouzena k trestu smrti.²⁶

Ve druhé polovině 16. století byla před rokycanským soudem vyšetřována Anna Chyličková, obviněná z krádeží a čarování. Případ se odehrál v roce 1589 a kromě místní podruhyně do něj byly zapleteny i další ženy – Káča Sápě, jistá Kozová a Markyta Plechatá. Při výslechu se Chyličková doznala ke krádežím a také uvedla, že na radu Káči Sápě smíchala mozek mrtvé kočky se starým pivem. Tento nápoj pak dala vypít Martinovi Sklenáři a jeho ženě, aby jim uškodila. Dále vypovídala, že byla ve spojení se samotným čertem, který ji pravidelně navštěvoval a poroučel jí, aby v sobotu a v neděli čarovala. Ďábel ji rovněž naváděl, aby do služby přijala Kozovou. Společně pak obě ženy chodily na rozcestí, kde se setkávaly s čertem. K pití mu vždy nosily mléko, které odebraly cizím kravám. V čarování jim měla pomáhat i Markyta Plechatá. S Káčou Sápě také prováděly prosperitní magii, kterou zvyšovaly počet hostů v šenku. Anna Chyličková byla ještě v den výslechu, tedy 28. srpna 1589, zaživa upálena.²⁷ Obviněná Káča Sápě vypovídala o výše zmiňovaném škodném kouzlu s kočičím mozkiem a starým pivem. Také se přiznala k pokusu o vraždu Chyličkové, kterou chtěla ve vězení zabít, aby proti ní nemohla vypovídat, ale nepodařilo se jí to. Káča Sápě byla odsouzena k trestu smrti zahrabáním zaživa. K vykonání rozsudku došlo 29. srpna 1589. V den její smrti byly vyslýchány zbylé dvě ženy. Kozová však odmítala cokoli přiznat a nevypovídala, ani když jí kat zostřil mučení pálením. Její další výslech byl odložen, žena ale ve vězení onemocněla, a tak byla na přímluvu propuštěna na svobodu. Tři dny poté zemřela. Osud Markyty Plechaté byl stejný. Nařčení z čarodějnictví popírala. Protože nechtěla vypovídat, došlo i v jejím případě k odložení dalších

²⁶ *Kniha černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630 s přílohou pozdějších čarodějnických procesů*, Rokycany 1994, s. 34–37.

²⁷ FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 67–68.

výslechů. Během této doby však žena onemocněla, načež byla z vězení propuštěna. Ještě téhož dne zemřela. Obě ženy pohřbili u Božích muk.²⁸

Čarodějnictví bylo v Rokycanech vyšetřováno znovu v roce 1591, kdy byl obviněn Jan Hadr a členové jeho rodiny. Jednalo se především o provozování škodné a milostné magie. Hadrův nevlastní syn Jakub Kulhavý při mučení vypověděl, že ho otčím navedl, aby nabral v první čtvrtek nebo sobotu v měsíci vodu ze tří studní. Touto vodou pak omyl vlastní koně. Zbytek vlil mezi vrata Janu Soukupovi, aby mu uškodil, a na křižovatku. Kdokoli po ní přešel, měl onemocnět. Také se přiznal k tomu, že na Květnou neděli při přijímání vyndal hostii z úst a ukryl si ji do šátku. Otčím mu poradil, aby ji vložil do žlabu, že pak budou kobyly dobře jíst. Co se týká milostných kouzel, uposlechl opět svého nevlastního otce, který ho navedl, „*aby jablko pod paží zapotil a dal děvce, že mu hned k skutku povolí*“²⁹ Kulhavý uvedl, že mu ihned poté byla třikrát po vůli děvčeka Tománková. Zda k tomu došlo v důsledku účinnosti této magické praktiky je však sporné. Kulhavý ještě vypověděl, že spolu s otčímem na šibenici zohavili oběšeného zločince Krejcara, kradli a škodili dobytku. Nevlastní otec ho často naváděl ke žhářství. Jakub Kulhavý byl odsouzen ke krutému trestu smrti. Nejprve mu kat rozlámal končetiny, aby mohl být odsouzenec následně vpleten do kola. Poté byl i s kolem zaživa upálen na hranici. Z pramenů dále vyplývá, že manželé Hadrovi byli rovněž upáleni.³⁰

Z roku 1596 je zaznamenán případ Jana Prašivky, který byl v červenci vyslýchán pomocí útrpného práva. Při mučení se Prašivka přiznal ke krádežím ovcí, k zapálení senného stohu, který patřil P. Suchomastskému, a k cizoložství se sestrou své ženy. Svoji manželku

²⁸ Tamtéž, s. 42–46.

²⁹ FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 72.

³⁰ *Kniha černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630 s přílohou pozdějších čarodějnických procesů*, s. 50–54; JÍLEK, s. 288–290.

pak následně obvinil z čarodějnictví. Vypověděl, že kravám odjímal mléko a v hrncích vařila nějaké koření, které pak dávala pít dobytku. Jan Prašivka byl za své delikty odsouzen k trestu smrti stětím mečem. Jeho manželka však byla propuštěna na svobodu.³¹

Po bitvě na Bílé hoře došlo v Rokycanech k násilné rekatolizaci. Katolíci se a priori zaměřili na pronásledování kacírů, čarodějnice tak zůstávaly spíše v pozadí jejich zájmu. Za heretiky byli tehdy považováni všichni, kteří vyznávali jinou než katolickou víru. Postupně ale byli mezi kacíře zařazeni i čarodějníci a čarodějnice. Přesto ale důsledky třicetileté války způsobily snížení intenzity čarodějnických procesů, tedy alespoň na Rokycansku. Hlavními faktory byla bída a pokles počtu obyvatel. V následujících letech zde došlo jen k ojedinělým procesům s čarodějnicemi. Jejich protagonisté však vyvázli bez větších následků.³²

Honem na čarodějnice byly postiženy také Pardubice ve východních Čechách. Již v první polovině 16. století je možné zaznamenat dva případy čarodějnictví. Roku 1543 byla zadržena jistá Dorota Kožíšková, která se snažila pomocí kouzel a zaklínadel začarovat svého manžela, který ji bil. Při mučení se pak Kožíšková doznala k odebírání mléka kravám sousedů a používání prospěšných kouzel na vlastním dobytku. Ženu odsoudili k trestu smrti zahrabáním zaživa. O tři roky později byla před soudem v Pardubicích vyšetřována rasovka Lída, která se přiznala k provozování nejrůznějších čarodějných praktik. Svou výpověď jí přitížil i její milenec, bývalý královéhradecký kat Jakub Kačírek. Po zatčení to byl právě on, kdo všechna svá provinění svedl na milenku, kterou obvinil z čarodějnictví. Lída měla vařit odvary z bylin, vosku hromniční svíčky a oprátky oběšence a radit ženám v oblasti antikoncepce. Za delikt čarodějnictví skončila na popravišti. Kat Šimek ji

³¹ Tamtéž, s. 56–58.

³² Tamtéž, s. 16–18, 31–32.

zaživa zahrabal a její srdce probil kůlem. To proto, aby se mrtvá čarodějnice nemohla vrátit mezi živé. Také zmiňovaný Kačírek, zadržený za krádeže, byl nakonec odsouzen k trestu smrti oběšením.³³

V prosinci 1581 byla v Pardubicích vyslýchána kvůli krádežím jistá Maruše Šilhavá z Horního Jelení. Na mučidlech ale uvedla, že se věnuje především travičství. Vypověděla, že od Kateřiny Petrové dostávala koření, kterým pak otrávila i svého nemocného manžela Jíru. Šilhavá byla zahrabána zaživa a probita kůlem. Poté následoval proces s obviněnou Kateřinou Petrovou. Ta se k travičství dobrovolně nepřiznala a nepřimělo ji k tomu ani mučení. Apelační soud proto rozhodl, že má být propuštěna na svobodu.³⁴

O několik let později, v roce 1588, řešil pardubický soud případ milostné magie. Řezník Jan Chyba z Kopidlna byl nevěrný své manželce. Když se o tom jeho žena dozvěděla, zašla za místní čarodějnici Důrou, aby jí pomohla. Důra ale řezníka Chybu svedla. Poté byli oba provinilci vyhnáni z města. Po zatčení vypovídal Chyba před soudem. Uvedl, že Důra udržovala poměr také se sedlákem Říhou. Sama Důra se přiznala jen ke vztahu s řezníkem Chybou. Nadto vypověděla, že v několika městech se dokonce vydávala za jeho manželku. Pardubičtí konšelé posoudili celou záležitost mírně a nakonec rozhodli o tom, že oba mají být zmrskáni a vypovězeni pod trestem smrti z města i panství. To se ale nelíbilo obyvatelům Pardubic, kteří byli přesvědčeni, že Důra je čarodějnice. Obviněná žena byla proto vyslýchána znovu, tentokrát však na mučidlech. Následně vypověděla, že si pramen řezníkových vlasů omotala kolem palce u pravé nohy, čímž získala jeho pozornost a náklonnost. Z čarování obvinila i jistou kovářku Mandu, která jí měla v provádění kouzel radit. Jan Chyba byl poté s'tat, Důru kat zaživa

³³ TOUFAR, Pavel, *Čarodějnice, hvězdlháři a zlatodějové*, Brno 2009, s. 19–21.

³⁴ FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 64–65.

zahrabal. Obě popravky se uskutečnily v Pardubicích. Obviněná Manda však nařčení z čarodějnictví odmítala. Na základě svědeckých výpovědí, které potvrzovaly její bezúhonnost, byla nakonec propuštěna na svobodu.³⁵

K čarodějnickým procesům docházelo na Pardubicku ještě v 17. století. Z roku 1610 je zaznamenán proces s několika čeledíny, kteří byli obviněni z čarování s koňmi. Jan Pražský před soudem vypovídal, že škodil cizím koním. Na radu jistého Jíry Koňase otřel o žlab mršinu a koně pak přestali žrát. Naopak když chtěl přilepšit vlastním klisnám, dával jim do žlabu hostie. Poté více jedly. Spolu s dalšími čeledíny chodili na hradeckou a chrudimskou šibenici, kde zohavovali oběšence. Odřezávali jim části jejich těl nebo oděvu. S těmito kousky pak také čarovali. Při mučení se rovněž přiznal Martin Straka ze Sedlice a jistý Václav Holý. Oba vypověděli, že se podíleli na výpravách k šibenicím a také na čarování s kousky oběšencova oděvu. Jan Pražský byl jako hlavní čaroděj upálen na hranici. Straka a Holý byli odsouzeni k trestu smrti stětím. Dalším obviněným byl Jan Halaška z Týnce nad Labem, který se přiznal k podkuřování klisen. Za to si měl odsedět tři dny ve vězení. Halaškovi se ale podařilo uprchnout.³⁶

Obdobný případ se odehrál na konci 16. století také v Poděbradech. Na konci tohoto procesu však nebyl vynesena rozsudek smrti. Z čarodějnictví byl obviněn jistý Vašek Bartoň, který ve výpovědi uvedl, že páčil vlaštovky a jejich popel používal při čarování na klisnách. V kouzlení mu měl pomáhat Jan Špitálník. Bartoň se ale odmítal přiznat a vše popíral. Poděbradští konšelé proto nařídili mučení obou mladíků. Celým případem se nakonec zabývala pražská apelace, která rozhodla, že se jedná o hrdelní zločin a nařídila řádný právní proces. Bartoň a

³⁵ Tamtéž, s. 66–67.

³⁶ Tamtéž, s. 105–106.

Špitálník si tedy poseděli ve vězení. V dubnu 1599 byla nařízena revize původního rozsudku a oba mladíci byli nakonec propuštěni.³⁷

Na počátku 17. století pak bylo v oblasti Poděbrad a Nymburka vyšetřováno dvacet domnělých čarodějnic, z nichž byla polovina odsouzena k trestu smrti. Mimo jiné šlo o velký čarodějnický proces, který se odehrál v Nymburku v letech 1604–1606. Ve své době se však nejednalo o ojedinělý případ. Navíc proces s Janem Špičkou navazuje na činnost již dopadených čarodějů. V březnu 1604 byl vyslýchán nebezpečný zločinec Havel Jandulík, který měl na svědomí žhářství, útěk z vězení, krádeže, ale také čarování, kterým škodil koním a dobytku. Na mučidlech pak ze stejného zločinu obvinil Václava Kemelku, který v důsledku řetězové reakce obviňování a zatýkání jmenoval Jana Špičku z Dobrovic. Špička byl bezesporu dareba a zločinec. Při mučení vypovídal o deliktech, které spáchal. Doznal se i k čarování. Prováděl škodlivá i prospěšná kouzla, zohavoval oběšence na šibenicích a s pomocí částí jejich oděvu nebo těl provozoval magii. Veškerou vinu se ale snažil svést na Jana Mandelíka, řečeného Nežerka. Špička uvedl, že právě od Nežerky se naučil veškerá kouzla, která uměl. Popis těchto čarodějnických praktik je podrobně zaznamenán v nymburské smolné knize. Špička na mučidlech obvinil i několik dalších osob, také byl konfrontován s Janem Nežerkou³⁸, který všechna obvinění popíral. Přestože Špička ochotně vypovídal o všem, co od něj chtěli soudci slyšet, a obviňoval i další osoby, tribunál se rozhodl, že ho exemplárně potrestá jako zvlášť nebezpečného zločince a čaroděje. Podle rozsudku se mu mělo stát totéž, co on sám podle své výpovědi udělal nymburskému oběšenci. Kat nejprve vyřezal odsouzenci ze zad pruhy kůže, poté mu usekl prsty na pravé noze. Následně mu byla uťata pravá ruka. Špička v těchto chvílích

³⁷ Tamtéž, s. 82–84.

³⁸ Konfrontace je podrobně zaznamenána v knize Františka Jílka *Vyznání na mučidlech: Texty ze starých knih černých, jinak smolných*.

ještě žil a byl při vědomí. Občas sice bolestí omdlel, ale katovi pacholci ho znovu vzkřísili. Nakonec byl odsouzenec za zbylé končetiny přivázán ke čtyřem kůlům. Kat mu nožem odřízl přirození, a poté mu rozřízl trup, ze kterého vytrhl vnitřnosti a srdce. Ty zabalil do Špičkovy košile a potupně je pověsil na šibenici. V porovnání s výše zmiňovaným případem Jana Pražského a Martina Straky, kteří byli souzeni za téměř stejné provinění, je více než patrná přísnost nymburských soudců. Celý proces ale pokračoval vyšetřováním obviněného Nežerky, který se před soudem obratně hájil. Nakonec se mu podařilo zprostit se všech obvinění, přečkat mučení i konfrontace s dalšími obviněnými, poté byl propuštěn. Jeho osud byl ale zcela výjimečný, většina jeho přátel či sousedů skončila na popravišti.³⁹

Zřejmě nejčastěji však docházelo k čarodějnickým procesům na území německého pohraničí. V letech 1579–1615 bylo během pronásledování na Chomutovsku upáleno přes čtyřicet domnělých čarodějnic. Na přelomu 16. a 17. století byly zaznamenány další případy i v některých podkrušnohorských městech. Tato oblast již ležela v blízkosti sousedního Saska, které bylo čarodějnickými pověrami silně postiženo. Podobná situace nastala i na Moravě a ve Slezsku, kde docházelo k početnějším procesům na Novojičínsku, Fulnecku, Bruntálsku, Krnovsku a ve Šternberku. V těchto případech se ale ještě nejednalo o masové hony na čarodějnice.⁴⁰

Vývoj čarodějnických procesů v habsburské monarchii odpovídal vývoji v okolních evropských státech. Bitva na Bílé hoře 8. listopadu 1620 přinesla řadu změn. K zásadní proměně došlo v náboženských poměrech. V době předbělohorské žili v českých zemích společně různé náboženské směry či církve (např. novokališníci, luteráni, katolíci, čeští

³⁹ TOUFAR, s. 43–52; SVÁTEK, s. 26–30; JÍLEK, s. 319–330.

⁴⁰ Kolektiv autorů, *Hrdelní soudnictví*, s. 136.

bratří). Nejednalo se však o náboženskou toleranci v pravém slova smyslu, ale spíše o snášlivost. V první polovině 17. století byly české země násilně rekatolizovány. Drtivá většina obyvatel proto musela přejít ke katolické víře. Církev tak získala určitý monopol. Prostřednictvím svého vlivu mohla dokonce do značné míry ovládat myšlenky a názory lidí. Navíc byla hospodářsky téměř nezávislá na státu, neboť vlastnila movitý majetek a rozsáhlé pozemky. „*Zločin proti církvi a proti katolickému náboženství byl zločinem proti státu.*“⁴¹ Utajované protestantství pak bylo často spojováno s čarodějnictvím, neboť takové tajné shromáždění protestantů na odlehlém místě v lese nebo v horách mohlo být snadno považováno za čarodějnický sabat. Lidé měli pocit nejistoty a strachu z budoucnosti, který katolicismus posiloval kázáním o moci ďábla a pekelných hrůzách. Výkladu pekelných muk se v českých zemích věnoval jezuita Antonín Koniáš, který se v českých dějinách proslavil ničením českých nekatolických knih. Hojně byl také rozšířen překlad knihy italského jezuita Jana Manniho *Věčný pekelný žalář*. To vše mělo značný vliv na vývoj čarodějnických procesů, které eskalovaly vlivem vnitřního napětí. K nejhorším případům docházelo na venkově ve slezských a moravských okrajových regionech, do kterých po roce 1650 přišli jezuité.⁴²

⁴¹ KOČÍ, s. 64.

⁴² Tamtéž, s. 63–67; EVANS, s. 458–459.

4 VRCHOL PRONÁSLEDOVÁNÍ ČARODĚJNIC VE DRUHÉ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Ještě na počátku 17. století byl počet čarodějnických procesů v českých zemích poměrně nízký. Čarodějnických případů bylo ve smolných knihách v této době zaznamenáno jen velmi malé množství. Ke změně došlo po bitvě na Bílé hoře. Jak již bylo řečeno, po roce 1620 došlo v zemích Koruny české k nucené rekatolizaci, což mělo rovněž vliv na vývoj zdejších čarodějnických procesů. K masovému pronásledování čarodějnic začalo docházet v závěrečné fázi třicetileté války. Nejvíce byla zasažena oblast Slezska a severní Moravy.⁴³ Faktorů, jež vedly k rozpoutání procesů byla celá řada. Kromě samotné a obecně hluboko zakořeněné víry v ďábla, jeho moc a všudypřítomnost hrála významnou roli v pronásledování domnělých čarodějnic také vrchnost, která pomocí strachu a nejistoty na straně prostých lidí upevňovala svoji moc. V důsledku rozšířenosti těchto pověr se vyděšený lid nechal snáze přesvědčit k připojení ke katolické víře. Záměrné rozšiřování čarodějnické pověry mezi nevzdělaným obyvatelstvem tak mělo během protireformace jednoznačně zstrašovací funkci. Dalším důvodem mohla být i představa snadnějšího materiálního obohacení pro ty, kteří se na procesech podíleli. Jednalo se ale pouze o zdánlivý jev, neboť masové hony na čarodějnice znamenaly především populační, finanční a hospodářský úbytek. Oblasti s největší intenzitou čarodějnických procesů byly německé. Je tedy možné, že určitou úlohu zde sehrála i otázka národnostní. V pozadí čarodějnických procesů je pak možné nalézt vliv náboženství a probíhající třicetileté války.⁴⁴ Jako příklad lze uvést slezské procesy, k nimž docházelo z popudu vratislavských biskupů. Jejich pomstychtivost a nenávisť vůči místním evangelíkům mohla být jistou

⁴³ SPURNÝ, František, *Severomoravské čarodějnické procesy*, In: *Vlastivědné zajímavosti* č. 224, Šumperk 1987, s. 2.

⁴⁴ KOČÍ, s. 85–86.

pohnutkou k vyvolání honu na čarodějnice na území nízkého knížectví. Slezští protestanté chtěli získat náboženskou svobodu. Když se jim to nepodařilo u císaře, začali otevřeně sympatizovat se švédskými vojsky, která jim měla požadovanou svobodu zajistit. S tím pochopitelně nesouhlasili ani samotní Habsburkové, kteří se snažili náboženskou svobodu evangelíků co nejvíce oklestit. Čarodějnické procesy se tak pravděpodobně mohly stát jedním z prostředků k zastrašení slezských protestantů.⁴⁵

4.1 Čarodějnické procesy ve Slezsku

K pronásledování čarodějnic docházelo ve Slezsku do 17. století spíše výjimečně. První větší procesy byly zaznamenány již ve druhé polovině 15. století. Drtivá většina případů se v této době odehrála ve Vratislavi a okolí. V menší míře pak docházelo k honům na čarodějnice také v opavském a krnovském knížectví. Na konci 16. století zde bylo upáleno devět osob obviněných z čarodějnictví. Postupně ale začalo procesů přibývat. K největšímu nárůstu počtu obětí ve Slezsku došlo v polovině 17. století, kdy byla tato oblast označena místním kronikářem Friedrichem Luccem za hnízdo čarodějnic. V této době ještě patřilo území Slezska k zemím Koruny české.⁴⁶

Masovější charakter měly inkviziční procesy, které se odehrály v Zelené Hoře, tedy v oblasti, která byla protestantská. V letech 1640–1665 zde zahynulo několik desítek osob. Blíže je znám případ jisté Kateřiny Funckeové, která se živila jako porodní bába a léčitelka. Funckeové bylo již osmdesát čtyři let, když ji obvinili z čarodějnictví a zatkli. Ve vězení pak strávila celé dva roky, než byla v roce 1654 popravena. K velkému čarodějnickému procesu došlo v letech 1663–1665 také v dolním Slezsku. V hlohovském knížectví přišlo o život celkem

⁴⁵ ŠINDELÁŘ, s. 185.

⁴⁶ NEUBAUEROVÁ, POLÁCH, s. 8–9.

24 lidí. Poprvé byl popraven také muž – jednalo se o jistého Martina Mischka. V letech 1664–1671 narostl počet obětí honu na čarodějnice v hlohovském knížectví na několik desítek, čímž se staly procesy v této oblasti druhými největšími ve Slezsku co do počtu obětí. Poslední obvinění na tomto území pak bylo zaznamenáno v roce 1681 v pohraničním městě Raków. K ojedinělým případům docházelo i v dalších dolnoslezských oblastech. Čarodějnice byly pronásledovány například v olešnickém, lehnickém či minsterberském knížectví. V těchto částech Slezska byly zaznamenány dokonce procesy vedené proti dětem. V Lehnici došlo k extrémnímu případu, během nějž obvinila z čarodějnictví sestra sestru. Naččená šestnáctiletá Anna Vogelová byla ale pro nedostatek důkazů nakonec propuštěna. V minsterberském knížectví probíhal v roce 1653 proces s teprve čtrnáctiletým chlapcem. Výsledek případu však není znám. Přibližně ve stejné době byla honem na čarodějnice opět zasažena Vratislav. Počet tamních případů byl ale nízký v porovnání s ostatními slezskými oblastmi.⁴⁷

Na Krnovsku došlo k větším čarodějnickým procesům v letech 1638, 1653–1654 a 1662. Celkem bylo v tomto období upáleno 23 žen. Všechny se na mučidlech přiznaly ke spojenectví s ďáblem a účasti na sabatech. Podobná situace byla zaznamenána v sousedním Ratibořsku, kde bylo v letech 1663–1667 odsouzeno a popraveno přes 16 osob. Velké hony na čarodějnice postihly i hornoslezské oblasti. Zasaženo bylo například město Hlivice či Bytom. Roku 1666 obvinili v Bytomi z čarodějnictví jistou Kateřinu Niedzielinovou. Ta pak byla dokonce podrobena zkoušce vodou a následně i tortuře. Její život skončil ještě v květnu téhož roku na hranici v plamenech. Naproti tomu na území Těšínska k žádným podobným procesům prakticky nedošlo.⁴⁸

⁴⁷ Tamtéž, s. 9.

⁴⁸ Tamtéž, s. 9–10.

Hon na čarodějnice však nejvíce postihl niské knížectví. Hranice hořely v Jeseníku, ve Zlatých Horách, v Nise, v Mikulovicích a Hlucholazích. Domnělé slezské čarodějnice byly upalovány hromadně. Z pramenů vyplývá, že pouze v několika málo případech byli odsouzeni a popraveni jednotlivci. Většina rozsudků nařizovala exekuci několika osob najednou. Za tímto účelem byla v Nise, sídelním městě niskeho knížectví, vybudována spalovací pec, která sloužila k rychlejšímu upalování odsouzených čarodějnic. Město Nisu tato pec proslavila. Jen v roce 1651 v ní bylo upáleno čtyřicet dva osob. Slezské čarodějnické procesy rovněž prosluly odsuzováním dětí k trestu smrti za delikt čarodějnictví. Jen na Jesenicku mělo být v letech 1651–1652 údajně popraveno 23 dětí, z nichž většina byla mladší deseti let.⁴⁹

Podle starších výzkumů mělo na území Slezska v důsledku procesů s čarodějnicemi zemřít několik desítek tisíc osob. Tento odhad je ale přehnaný. Německá historička Karen Lambrechtová se ve své disertační práci z roku 1995 touto problematikou detailně zabývala. Po prozkoumání pramenů dospěla k závěru, že ve třisetletém období vymezeném roky 1456–1757 bylo na území slezských knížectví zaznamenáno „*pouhých 444 čarodějnických procesů s 593 popravenými osobami, 111 osobami odsouzenými k jiným trestům a dalšími 264 vyšetřovanými*“⁵⁰ Je však velice pravděpodobné, že minimálně polovinu čarodějnických procesů, které se odehrály na našem území v době předbělohorské a v období třicetileté války, není možné na základě pramenů prokázat. Ke změně došlo až na konci 17. století, kdy pražská apelace získala pravomoc schvalovat kapitální rozsudky. Díky činnosti pražského apelačního soudu tak byly čarodějnické procesy vedené na území českého království poměrně podrobně zaznamenány. Odhady

⁴⁹ ŠINDELÁŘ, s. 182; KOČÍ, s. 82.

⁵⁰ FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 26.

celkového počtu obětí raně novověkého pronásledování čarodějnic v českých zemích, které lze na základě pramenů dokázat, se pohybují přibližně kolem 400 osob. Ani tohle číslo však nemusí být konečné.⁵¹

4.1.1 Procesy na Jesenicku a Zlatohorsku

Jesenické a zlatohorské procesy byly výjimečné svou masovostí a brutálností. Jednalo se o největší čarodějnické procesy v českých zemích vůbec. Celkový počet obětí je v současné době odhadován na několik set osob, čímž předčil i známější losinské a šumperské procesy.

Místní obyvatelstvo věřilo pověrám o ďáblu a čarodějnicích. Mezi lidmi byla rozšířena víra v magickou moc bylin a nejrůznějších lektvarů, amuletů či zaříkadel, které se používaly v případě nemoci, neúrody, získání sympatií druhého pohlaví a podobně. Na Jesenicku pak bylo hojně rozšířeno zejména hledání pokladů s pomocí magie. Znalost čarodějných praktik byla přisuzována především osobám z okraje společnosti. Nejčastěji se jednalo o porodní báby, žebračky, bylinářky či pastýřky. Tyto ženy během honu na čarodějnice skončily na hranici většinou jako první.⁵²

Hlavní příčinou propuknutí a šíření čarodějnických procesů v této oblasti byl zejména ekonomický úpadek nízkého knížectví způsobený třicetiletou válkou a špatnými klimatickými podmínkami. Vesnice byly vyrabované, obyvatelstvo zbídačené. Mezi lidmi se šířily pověry o působení zlých sil. K prvnímu případu obvinění z čarodějnictví došlo již v roce 1622, tedy prakticky na samém počátku třicetileté války. Niské knížectví bylo v této době zasaženo dobytčím morem. To vedlo k rozšíření představy, že za uhynutí dobytka mohou osoby spojené s ďáblem. K víře v čarodějnice se záhy připojily i vzdělané vrstvy

⁵¹ Tamtéž, s. 26–30.

⁵² *Čarodějnické procesy v 17. století na Jesenicku: stálá expozice Vlastivědného muzea Jesenicka*, Jeseník 2012, s. 4.

společnosti, včetně duchovních. Je však více než pravděpodobné, že jedním z důvodů vzniku čarodějnických procesů mohla být i násilná rekatolizace obyvatelstva. O rozšíření honu na čarodějnice se pak do jisté míry postarala i místní vrchnost, která měla z vedení procesů nemalé zisky, neboť veškeré náklady na vyšetřování, uvěznění a popravy byly vymáhány na rodinách obětí. Jak již bylo řečeno, jednalo se ale pouze o zdánlivý jev – dlouhodobě vedené hony na čarodějnice znamenaly pro vrchnost a panství spíše hospodářských úpadek a vyčerpání.⁵³

Oblast dnešního Jesenicka byla v období pronásledování čarodějnic známá jako Frývaldovsko, které patřilo do nisko-otmuchovského knížectví. Čarodějnické procesy, které se odehrály na tomto území, je možné časově vymezit do tří období. První vlna těchto procesů začala již v roce 1622 a zasáhla především oblast dnešního Jeseníku. Sérii udávání, zatýkání, mučení a popravování podnítilo obvinění místního pastýře Kryštofa Schmieda. Když v červnu 1622 umíral, označil svou ženu Barboru za travičku a čarodějnici. Dodnes není známo, zda byl pastýř skutečně otráven, ale v tehdejší době lidé přikládali slovům umírajícího neobyčejnou váhu, a tak byla Barbora Schmiedová ihned zatčena a uvězněna. Jejím případem se zabýval městský soud v Nise, kde byl vytvořen zvláštní tribunál, jemuž předsedal biskupský prokurátor Jan Grosser. Mezi dalšími členy byli také městští soudci Kašpar Schnizel a Melchior Wildes, který vedl výslech. Neméně důležitou roli hrál i niský kat Jiří Hillebrand (v pramenech též uváděn jako Hildebrand), známý jako „mistr Jiří“.⁵⁴

Před niským soudem stanula Barbora Schmiedová 27. června 1622. K přiznání byla přinucena běžným vyšetřovacím postupem. Není přesně známo, jakému druhu tortury byla obviněná podrobena, jednalo se

⁵³ NEUBAUEROVÁ, POLÁCH, s. 14.

⁵⁴ FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 134; BRACHTL, Zdeněk, SPURNÝ, František, *Čarodějnické procesy na Jesenicku*, In: *Vlastivědné zajímavosti* č. 223, Šumperk 1987, s. 2.

však o mučení druhého a třetího stupně. Klasickými mučícími prostředky byly palečnice a španělské boty, jež vyslýchané osobě rozdrtily poslední články prstů nebo vytrhaly lýtkové a holenní svaly od kosti. Třetím stupněm tortury bylo natažení na skřípec či žebřík. Mučenému tak byly vykloubeny paže v ramenou, což bylo dosti bolestivé. Tento způsob mučení byl často ještě zostřován pálením boků nebo chodidel. Z literatury je známo, že niske soudy používaly ještě jeden obzvláště drastický mučící nástroj. Jednalo se o tzv. čarodějnickou židli. *„Byla to třínohá kulatá stolice s železnými hroty, na kterou byli vyslýchaní posazeni a přišroubováni“*⁵⁵ Po použití třetího stupně tortury se Barbora Schmiedová přiznala k očarování dobytka, způsobení nemocí, otravy a požáru. Ve svém doznání pak obvinila ještě další ženy, většinou sousedky nebo příbuzné, které jí měly s čarováním pomáhat. Schmiedová jmenovala manželku jesenického radního Uršulu Hegerovou, obchodnici Evu Bässlerovou, porodní bábu Martu Wezelovou a další tři ženy. Ihned došlo k hromadnému zatýkání podezřelých.⁵⁶

Obviněné ženy byly v mučírně nejprve konfrontovány se samotnou Schmiedovou, ale ani poté se však nechtěly k ničemu přiznat. Veškerá obvinění i nadále popíraly. Vydržely dokonce i první stupeň mučení. Další použití útrpného práva je ale přimělo učinit doznání. Zmučené ženy se začaly obviňovat navzájem. Nadto jmenovaly další osoby jako své pomocníky či spoluviníky. Jistá Salome Wolfová obvinila dokonce své rodiče a dvě sestry. Během léta bylo vyšetřováno přibližně 22 domnělých čarodějnic. Barbora Schmiedová na začátku července 1622 potvrdila svou předchozí výpověď a označila dalších dvanáct osob. Poté byla popravena. Stala se tak první obětí jesenického honu na čarodějnice. Osud ostatních obviněných žen není blíže znám. V dochovaných

⁵⁵ NEUBAUEROVÁ, POLÁCH, s. 16.

⁵⁶ Tamtéž, s. 15–16; FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 135.

soudních aktech nebyl zaznamenán ani způsob smrti, ani data jednotlivých poprav. S největší pravděpodobností byly odsouzené ženy upáleny v Nise ještě koncem srpna 1622. Výjimkou byl případ Marty Wezelové, kterou našli v kobce se zlomeným vazem. Její mrtvé tělo bylo nejprve sřato a poté pohřbeno pod niskou šibenicí. Za jednoznačného viníka její smrti byl považován sám ďábel. K dalším ojedinělým procesům docházelo pravděpodobně i po roce 1622. Řetězové šíření honu na čarodějnice však na čas přerušila probíhající třicetiletá válka. Podle soudních záznamů bylo v první etapě čarodějnických procesů na Jesenicku vyšetřováno přibližně 35 osob. Již tehdy bylo ale patrné, že se procesy začínají šířit i do okolí Jeseníku, zejména do Zlatých Hor.⁵⁷

Roku 1636 se zvedla druhá vlna masového honu na čarodějnice v této oblasti. Postižena byla především Nisa a dnešní Zlaté Hory. Iniciátorem byl s největší pravděpodobností biskupský prokurátor dr. Martin Lorenz. Příčiny obnovení procesů ani jejich přesný průběh nejsou blíže známy, neboť se nedochovaly záznamy ze smolných knih ani soudních akt. Jediným pramenem, který přináší svědectví o množství čarodějnických případů v tomto období, jsou účetní dokumenty zachycující mimo jiné také vyúčtování peněz z vedení procesů. O masovém charakteru pronásledování čarodějnic svědčí i nařízení z roku 1639. Niská vláda souhlasila s výstavbou zvláštní pece, která sloužila k hromadnému spalování odsouzených čarodějnic. Tímto způsobem měly být popravy výrazně urychleny. Celkový počet obětí této fáze procesů tak bývá odhadován i na několik set. Jenom v roce 1640 bylo při čtyřech hromadných popravách upáleno 16 osob. V důsledku válečných událostí se však začala intenzita procesů snižovat, až znovu docházelo pouze

⁵⁷ Tamtéž, s. 16–17.

k ojedinělým případům. Roku 1641 tak skončilo druhé období jesenického honu na čarodějnice.⁵⁸

Vrcholem čarodějnických procesů na Jesenicku byly roky 1651–1652. Jednalo se o poslední a nejstrašnější vlnu procesů na tomto území, neboť během necelých dvou let zahynulo přes 250 osob. Čarodějnická hysterie opět postihla oblast Jeseníku, Nisy a Zlatých Hor. Na počátku bylo dobrovolné přiznání teprve osmiletého chlapce Martina Schirna ze Širokého Brodu, který vypověděl, že se zúčastnil čarodějnického sabatu. Při výslechu malý Schirn obvinil šest žen, které byly okamžitě zatčeny a vyšetřovány. Inkvizičnímu tribunálu tehdy předsedal soudce a dvorní sekretář zemského hejtmána Ferdinand Zacher. Jeho pravou rukou se později stal známější velkolesinský a šumperský inkvizitor František Jindřich Boblig z Edelstadtu. Vzájemnými konfrontacemi a výslechy na mučidlech se obvinění postupně rozšířilo na několik desítek žen. První obětí se pravděpodobně stala jistá Uršula Schnurzelová ze Širokého Brodu. Při mučení se přiznala ke smilstvu s ďáblem a k čarování, kterým způsobovala škodu dobytku i lidem. Schnurzelová byla odsouzena k trestu smrti 23. května 1651. Rozsudek podepsal zemský hejtmán Jiří Hodický z Hodic. O tři dny později byla při veřejné exekuci zaživa upálena. Procesy se rozrostly do masových rozměrů. Opět začalo docházet k hromadným popravám. Během června téhož roku bylo upáleno dalších 12 žen. Mezi odsouzenými byla Marina Kauffmanová a Kateřina Haberová ze Širokého Brodu, Eva Francková z Domašova či Marta Bässlerová z Jeseníku. V červenci a srpnu pak bylo popraveno dalších 33 žen.⁵⁹

Hlavní důvody k odsouzení jesenických čarodějnic se během procesů v tomto období změnily. Škody na zdraví či majetku obyvatel

⁵⁸ BRACHTL, SPURNÝ, s. 2; Kolektiv autorů, *Hrdelní soudnictví*, s. 136–137.

⁵⁹ Tamtéž, s. 3; FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 135.

způsobené čarováním začaly být v rozsudcích formulovány spíše obecněji a zcela nekonkrétně. Do popředí zájmu se dostal zločin proti náboženství. Hlavním proviněním odsouzených žen tak bylo odpadnutí od Boha a od církve, znesvěcování hostií a spojenectví s ďáblem. Postup vyšetřování probíhal vždy stejně. Obviněná osoba byla vyslýchána na mučidlech, poté musela svou výpověď potvrdit. Pokud odmítla, byla mučena znovu. Součástí všech výpovědí a doznání muselo být rovněž jmenování dalších osob jako spoluviníků. Ihned poté došlo k dalšímu zatýkání a vyšetřování a celý postup se opakoval nanovo. Polehčující okolností se mohlo stát dobrovolné přiznání nebo projevení lítosti. V takovém případě byl odsouzený nejprve sťat a až poté bylo jeho mrtvé tělo spáleno na hranici. K popravám docházelo na tzv. šibeničním vrchu za městem. Každé větší město na Jesenicku mělo své vlastní popravčí místo. Mezi nejznámější patřil šibeniční vrch u Vidnavy, jesenický Přední vršek nebo dnešní městský park ve Zlatých Horách.⁶⁰

Jednoznačně nejhorším měsícem bylo září 1651. Při čtyřech hromadných exekucích skončilo na hranici 32 osob. Poprvé byl v průběhu těchto procesů popraven také muž obviněný z čarodějnictví. Díky hraběcí milosti byli ale všichni odsouzení nejprve sťati. Jednalo se o výjimečné hromadné zmírnění trestu. Od října do prosince pak bylo popraveno dalších 28 osob. Podle dochovaných pramenů byly i jejich rozsudky zmírněny na stětí a následné spálení již mrtvého těla. Intenzita procesů neustávala, a tak se na začátku roku 1652 obrátil biskup Karel Ferdinand přímo na zemského hejtmana Jiřího hraběte z Hodic. Upozornil ho na přílišnou přísnost místních procesů. Hejtman na biskupovy připomínky nereagoval. Poslední dochovaný případ z tohoto období byl zaznamenán

⁶⁰ NEUBAUEROVÁ, POLÁCH, s. 20.

24. září 1652, kdy byla jako čarodějnice upálena jistá Marina Kolbová ze Studeného Zejfu.⁶¹

Jesenické procesy z let 1651–1652 proslavily Slezsko po celé Evropě. O místních hejnech čarodějnic se psalo dokonce i v evropských novinách *Theatrum Europaeum*⁶². Po roce 1652 došlo k útlumu čarodějnických procesů na Jesenicku prakticky na třicet let. Hranice plály v jiných oblastech českých zemí, zejména na severní Moravě. Poslední jesenické procesy s domnělými čarodějnicemi proběhly v letech 1683–1684. V této době byli vyšetřováni tři lidé z Domašova u Jeseníku. Prvním z nich byl jistý Kašpar Gottwald, který vypověděl, že se zúčastnil několika čarodějnických sabatů. Na shromáždění čarodějnic ho měla přivést Anna Stenzelová s dcerou Rozinou. Gottwald byl popraven 25. listopadu 1683. Obě jmenované ženy byly následujícího roku nejprve sťaty a poté spáleny na hranici. Anna Stenzelová byla považována za hlavního viníka, a proto musela přihlížet smrti své dcery. Poslední případ obvinění ze zločinu čarodějnictví byl na Jesenicku zaznamenán v roce 1695. Proces byl veden s manželkou a dcerou vidnavského kantora Daniela Metznera. Obě ženy strávily dlouhou dobu ve vězení, nakonec byly ale propuštěny na svobodu.⁶³

Až do současnosti však zůstala nevyřešená otázka upalování jesenických dětí. V záznamech z roku 1651 je totiž možné nalézt i několik zvláštních případů. Jednalo se o to, že v některých dochovaných rozsudcích byl ke jménu odsouzeného připsán ještě věk. Jednotlivá čísla se pohybovala v rozmezí od ¾ roku do 15 let. V současnosti se k těmto

⁶¹ FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 135; *Čarodějnické procesy v 17. století na Jesenicku*, s. 14.

⁶² Jedna z nejznámějších a badatelsky nejvyužívanějších dobových kronik z období raného novověku. *Theatrum Europaeum* je tvořeno několika obsáhlými svazky, které jsou psány německy a obsahově pokrývají období let 1618–1718. Text je doplněn vysoce kvalitními obrazovými přílohami.

⁶³ BRACHTL, SPURNÝ, s. 3; tamtéž, s. 16.

záznamům vztahují dvě teorie. Podle první a zároveň nejvíce citované se mělo jednat o skutečný věk obviněných, což by znamenalo, že docházelo k vyslýchání, mučení a popravování často i velmi malých dětí. Druhou teorii uveřejnil v 70. letech 20. století tehdejší správce jesenického muzea Vítězslav Zeman. Podle něj měly uvedené roky představovat délku činnosti vyslýchané čarodějnice, tedy dobu, po kterou se měla čarodějnickví dopouštět. Tyto úvahy se jeví jako logické, neboť si lze jen těžko představit, že se ke zločinu čarodějnickví mohlo samo přiznat osmiměsíční batole. Právě to vyplývá z rozsudku z 13. prosince 1651. Co se ale tehdy skutečně na Jesenicku odehrálo není známo. Rovněž ani jednu z výše zmiňovaných teorií se nepodařilo spolehlivě potvrdit ani vyvrátit.⁶⁴

Neméně zasaženy honem na čarodějnice byly v této době také Zlaté Hory. Zdejší procesy vypukly téměř současně s těmi jesenickými. Během půl roku bylo na Zlatohorsku popraveno celkem 54 osob, z toho 51 žen a tři muži. Mezi oběťmi však nebyli jen chudí lidé, ale také manželky bohatých obyvatel města. I zde byla většina žen obviněna z odpadnutí od církve a znesvěcování hostií. Mezi další častá provinění patřila účast na sabatech a provozování černé magie. Jako první byla zatčena Uršula Schmeltzerová. Při výslechu uvedla, že byla na jednom z čarodějnických sabatů korunována královnou čarodějnic. Také se dozнала, že k čarodějnickví svedla i další obyvatelé Zlatých Hor, včetně svých dětí a vnoučat. Za to, že obvinila dalších 46 osob, byl její trest zmírněn obvyklým způsobem – před upálením byla nejprve sřata. Poprava se konala v červenci 1651. Schmeltzerová byla popravena spolu s dalšími čtyřmi ženami. V září ji následovala i její vnučka a manželka zlatohorského řezníka Hanse Magdalena Zottmantelová. V letech 1651–1652 byly rovněž zatčeny, vyslýchány a popraveny tři dcery Uršuly

⁶⁴ NEUBAUEROVÁ, POLÁCH, s. 21; FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 136.

Schmeltzerové. Blíže je znám případ Mariany Tittlové, jedné ze Schmeltzerových dcer.⁶⁵

Tittlová byla z čarodějnictví obviněna již dříve, pravděpodobně v roce 1639. Vpád švédských vojsk však proces s ní přerušil. Roku 1651 byla ale znovu obviněna a zatčena. Po použití mučení se ke všem obviněním doznala. Vypověděla, že k čarodějnictví ji svedla její matka, se kterou se pak zúčastnila několika sabatů. Na čarodějnickém shromáždění v Hradci Králové se setkala dokonce se svou sestrou Uršulou, žijící v Praze, kterou rovněž označila za čarodějnici. Ochotně pak inkvizitorům vyprávěla o samotném děblu, čarodějnických sabatech, škodlivých kouzlech a čarodějných mastích. Potvrdila obvinění proti své sestře a dalším osobám. Nakonec byla ještě v červenci téhož roku upálena.⁶⁶ Průběh inkvizičního vyšetřování byl u většiny obviněných stejný jako v případě Mariany Tittelové. V důsledku jejích výpovědí o královéhradeckém sabatu se vyšetřování čarodějnických procesů rozšířilo i do Čech. Mezi obviněnými byla také Uršula Kupferschmiedová, dcera zesnulé Schmeltzerové a sestra Mariany Tittlové. Tehdy bylo zcela běžné, že matka při výslechu obvinila dceru, dcera matku, sestry a další příbuzné. Zmiňovaný sabat se měl konat v domě jisté Goldschmiedové. Při vyšetřování však vyšlo najevo, že stará paní již před časem zemřela. Z čarodějnictví tak byla obviněna její dcera Dorota. Pražský apelační soud posléze povolil zahájení inkvizičního řízení proti obviněné Uršule Kupferschmiedové. V případě nespolupráce bylo dovoleno použít právo útrpné. Kupferschmiedová vypovídala, že o čarodějnictví své matky a sester nic nevěděla, neboť s nimi nebyla v kontaktu. Na návštěvě ve Slezsku byla po svatbě asi jen dvakrát. Popírala, že by byla čarodějnici nebo že by se kdy účastnila nějakého čarodějnického shromáždění.

⁶⁵ Tamtéž, s. 21–22.

⁶⁶ FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 139.

Přiznala se pouze k tomu, že zná několik obyvatel v Hradci Králové, které občas navštívila. S tímto výsledkem však nebyla pražská apelace spokojena, a proto vytvořila nový seznam dvaceti šesti otázek. Uršula Kupferschmiedová zemřela v dubnu 1652 ve vězení po zodpovězení prvních sedmnácti otázek.⁶⁷ O tom, co se stalo s jejím mrtvým tělem, již nejsou v pramenech žádné zprávy. 28. srpna 1652 byla popravena i třetí dcera Schmeltzerové Barbora Schuberthová, manželka radního ve Zlatých Horách. Na začátku října 1652 pak došlo k posledním zlatohorským popravám, při nichž přišel o život další muž a tři ženy. Masová vlna čarodějnických procesů na Zlatohorsku skončila definitivně během devadesátých let 17. století.⁶⁸

Ustrašení lidé s pronásledováním čarodějnic souhlasili, objevovali se však i tací, kteří o tom silně pochybovali. Mezi ně patřil například i niský farář Pedewitz, který veřejně pronesl: *„Domnívám se, že kdyby sami soudcové byli dáni na mučení, pak by i oni na sebe vyznali, že čarují, nemluvě už o slabých ženských“*⁶⁹ Poslední procesy s domnělými čarodějnicemi se na území Slezska odehrály zhruba kolem roku 1740. Přesto se ještě v roce 1775 objevily tendence o vyvolání čarodějnického procesu s jistým pomateným knězem. K inkvizičnímu řízení však v tomto případě nikdy nedošlo. Roku 1763 se Slezsko stalo součástí Pruského království, a proto bylo šíření dalších procesů nepřijatelné, neboť v Prusku již bylo pronásledování a potírání čarodějnic zákonem zakázáno.⁷⁰

4.2 Čarodějnické procesy na severní Moravě

Kromě Slezska byla pronásledováním čarodějnic postižena ve druhé polovině 17. století také severní Morava. V této době již v

⁶⁷ Tamtéž, s. 140.

⁶⁸ KOČÍ, s. 86–97.

⁶⁹ GRÜNHAGEN, Colmar., *Geschichte Schlesiens*, Gotha 1886, s. 344.

⁷⁰ ŠINDELÁŘ, s. 185–187.

sousedním Jeseníku největší a nejstrašnější vlna čarodějnických procesů opadla a jejich intenzita se začala výrazně snižovat. Naproti tomu ve Velkých Losinách a nedalekém Šumperku byl rozpoután masový hon na čarodějnice.

Procesy na Losinsku a Šumpersku se lišily od těch slezských nejen svou krutostí a obsáhlostí, ale také podmínkami, které umožnily jejich vznik a rozšíření. Slezské území, tzn. Jesenicko a Zlatohorsko, patřilo vratislavskému biskupství, zatímco Velké Losiny byly součástí žerotínských panství, jež spadala pod pražský apelační soud, a město Šumperk bylo spravováno rodem Lichtenštejnů. Jednalo se o území převážně německé, kde prakticky neexistoval český živel. Drtivá většina zdejších obyvatel přešla během 16. a na počátku 17. století na luteránskou víru. To byl jeden z problémů, který bylo nutno po bitvě na Bílé hoře vyřešit. V souvislosti s losinskými a šumperskými procesy se objevují rovněž zprávy o tzv. lesních kazatelích, kteří procházeli zdejšími panstvími a sloužili tajné nekatolické mše na Petrových kamenech. V nočních hodinách pak bylo možné spatřit světla z těchto bohoslužeb. Tato tvrzení však nejsou nijak doložena, jedná se pouze o lidovou tradici. Losinsko bylo navíc také velice odbojné. Došlo zde k několika povstáním. Roku 1659 se na žerotínském panství vzbouřili sedláci, kteří ukradli zacínovanou rakev s ostatky svého milovaného pána Přemka II., který zemřel v roce 1652 a jako evangelík nesměl být pohřben v rodinné hrobce Žerotínů v místním katolickém kostele. Sedláci pak sami tělo svého pána pochovali. Následovala velká rebelie, která byla nakonec vojensky potlačena. Vůdcové povstání, jednalo se o tři rychtáře, byli popraveni na zámeckém nádvoří.⁷¹ Odpor a nevěle k vrchnosti se na Losinsku projevovaly daleko silněji než v jiných částech země. V době čarodějnických procesů spravovala žerotínská panství za své nezletilé

⁷¹ NEUBAUEROVÁ, POLÁCH, s. 32.

synovce hraběnka Angelína Anna Sibyla z Galle, která zdejší poddané neměla příliš ráda. Podle jejích představ ubližovali svému pánovi a neustále se bouřili. Hraběnka byla dokonce přesvědčena, že zabili jejího bratra Přemka III., který zemřel jako poměrně mladý muž ve věku čtyřiceti tří let. I to mohla být jedna z příčin, aby souhlasila s rozpoutáním honu na čarodějnice. Na počátku losinských procesů však byla událost, ke které došlo na jaře 1678.⁷²

O Velikonocích na Květnou neděli šla vernířovická žebračka Marina Schuchová na mši do sobotínského kostela. Při svatém přijímání však posvěcenou hostií nespokla, ale schovala ji do modlitební knížky. Toho se všiml ministrant a o celé události informoval sobotínského faráře Schmidta, který Schuchovou udal u vrchnostenského hejtmána Adama Vinarského. Žebračka byla ihned zadržena a následně převezena do Losin. Při výslechu vypověděla, že ji o hostií požádala porodní bába Dorota Groerová, které špatně dojila kráva. Její sousedka Dorota Davidová jí proto poradila, aby sehnala od třetí osoby posvěcenou hostií. Tu pak měla dát na kousku chleba sežrat nemocné krávě, aby začala dojit lépe. Jednalo se o známou pověru. Vrchnost však dospěla k závěru, že nedošlo pouze ke zneuctění hostie, nýbrž k mnohem závažnějšímu zločinu čarodějnictví. Celá záležitost proto musela být prošetřena inkviziční komisí. K jejímu zřízení měla sice hraběnka Gallová potřebné kompetence, ale na panství nebyli dostatečně kvalifikovaní lidé.⁷³ Hejtman Vinarský byl proto pověřen najít odborníka, který by předsedal losinskému tribunálu. V Olomouci narazil na jistého Jindřicha Františka Bobliga z Edelstadtu, který byl sice nedostudovaný právník, ale jako soudce čarodějnic ve Slezsku měl již čtyřicetiletou praxi a bohaté zkušenosti, neboť se podílel na jesenických a zlatohorských procesech.

⁷² Tamtéž, s. 33; VOJKOVSKÝ, Rostislav, *Velké Losiny. Zámek severně od Šumperka*, Dobrá 2005, s. 14–16.

⁷³ FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2007, s. 269.

V této době mu však již bylo 60 let a živil se spravováním olomouckého hostince U divokého muže. Žil v poměrně chudých poměrech, a tak nabídku od hejtmana Vinarského ochotně přijal a hned začal vyjednávat o peněžních a naturálních výlohách své funkce. Bobligovy přehnané požadavky však hejtmana zaskočily, a proto je odmítl. Nakonec se mu podařilo dohodnout se s Bobligem zhruba na polovině navrhované částky. Hraběnka Gallová uhradila inkvizitorovi přestěhování z Olomouce do Losin ve výši čtyř tolarů, dále mu poskytla ubytování přímo na zámku a denní plat jeden rýnský zlatý. Rovněž mu hradila stravu a veškeré jeho náklady na služebních cestách. Na konci srpna 1678 byl pro Bobliga poslán vůz. Poté byl ve Velkých Losinách ustaven inkviziční tribunál, ve kterém zasedalo kromě Bobliga a hejtmana Vinarského i několik vrchnostenských úředníků. Jednalo se o rentmistra Kristiána Meyera, purkrabího Františka Václava Vraného, správce panských hamrů Jana Richtera a polesného Kryštofa Zeidlera. Boblig byl v tomto směru zkušený, a proto se záměrně obklopil ne příliš vzdělanými a schopnými lidmi. Většina členů inkvizičního soudu byla mladá a nezkušená, někteří dokonce neuměli číst a psát. Jako kat se během losinských procesů proslavil Jakub Hay, známější spíše pod německým jménem Jokl. Nutno podotknout, že se na severomoravských čarodějnických procesech podílela celá Hayova rodina, včetně jeho manželky.⁷⁴

První výslechy proběhly 19. září 1678. Vyšetřována byla kromě žebračky Schuchové, také porodní bába Dorota Groerová a její sousedka Dorota Davidová. Obviněné ženy se však domnívaly, že neprovedly nic špatného, a proto ochotně vypovídaly i bez použití mučení. Dokonce uvedly jména dalších místních žen. Následně tak byla zatčena a vyslýchána mlynářka Marina Züllichová, rovněž obviněná z čarodějnictví.

⁷⁴ ŠINDELÁŘ, s. 188–189; KOČÍ, s. 97–99; TOUFAR, s. 61; SPURNÝ, *Severomoravské čarodějnické procesy*, s. 2.

Ze jmenovaných žen odmítala vypovídat pouze Dorota Davidová, kterou proto Boblig označil za jednu z hlavních čarodějnic na losinském panství. Inkvizitor se poté snažil přesvědčit hraběnku, aby povolila použití tortury vůči obviněným ženám. Mučení však musel schválit i pražský apelační soud, který se k losinskému případu vyjádřil až v květnu 1679.⁷⁵ Použití útrpného práva schválil. Obvyklým postupem bylo, že se obviněné musely vysvléci do naha a kat jim poté hledal na těle ďábelské znamení, jímž měly být všechny čarodějnice a čarodějové označení. Jednalo se o pihy, bradavice či mateřská znaménka. Již tohle byl pro vyšetřovaného kritický moment. V období novověké prudérnosti ztratil člověk obnažený před cizími lidmi svoji osobnost a identitu. Šlo o zlomový okamžik, při němž obviněná osoba utrpěla psychický šok. Přestože se nejednalo o mučení v pravém slova smyslu, někteří jedinci již v tuto chvíli podlehli. Další fází psychického nátlaku a zároveň prvním stupněm tortury byla ukázka mučicích nástrojů. Poté se přistoupilo k fyzickému mučení. Mezi běžně používané praktiky patřilo nasazování palečnic a španělských bot, těžším stupněm mučení bylo natahování na žebřík a pálení citlivých částí těla svícemi či rozžhaveným železem. V drtivé většině případů tak z obžalovaného soudci vynutili přiznání. Poté bylo mučení přerušeno. Následovalo sepsání protokolu, který musel vyšetřovaný podepsat. Pokud tak neučinil, mučení se opakovalo. Přestože existovala pravidla pro používání tortury, z pramenů vyplývá, že v praxi se vždy jednoznačně nedodržovala. Dokládají to především účty kata Haje, který byl vyplacen za každý provedený úkon. Za zneužívání tortury byla rovněž zodpovědná sama hraběnka Gallová, která průběh procesů pravděpodobně vůbec nekontrolovala.⁷⁶

⁷⁵ NEUBAUEROVÁ, POLÁCH, s. 38.

⁷⁶ ŠINDELÁŘ, s. 189–190; SLUŠNÝ, s. 100.

Obviněné ženy byly mučeny, musely uvádět jména dalších osob a vypovídat o čarodějnických shromážděních na Petrových kamenech. Na začátku června 1679 zemřela ve vězení Dorota Davidová, pravděpodobně na následky krutého mučení. Existuje však teorie, podle níž měla při jednom z výslechů obvinít z čarodějnictví a účasti na sabatu na Petrových kamenech samotného Bobliga. Druhý den pak byla nalezena ve své cele se zlomeným vazem. Co se tehdy skutečně stalo, není známo. Tělo mrtvé Davidové bylo zahrabáno pod šibenicí. Rozsudek nad zbylými ženami byl vynesena 13. června. Poprava se konala 7. srpna 1679. Marina Schuchová, Dorota Groerová a Marina Züllichová byly za delikt čarodějnictví upáleny zaživa. Pro zmírnění utrpení jim kat zavěsil kolem krku sáček se střelným prachem, který měl po svém vznícení nebohé ženy zadusit. Tělo Doroty Davidové bylo v den poprav vykopáno a spáleno na hranici. K exekucím docházelo nikoli na místním šibeničním vrchu, který se nalézal zhruba kilometr za městem, ale na místě dnešních lázní, jemuž se říkalo hexenplatz, neboli čarodějnická planina. V případě losinských procesů se v drtivé většině případů upalovalo zaživa. Jistým ulehčením od posledního utrpení odsouzených bylo již zmiňované zavěšení sáčku se střelným prachem kolem krku.⁷⁷

Pro pokračování masového pronásledování čarodějnic bylo rovněž důležité, že se první oběti rozhodly zemřít na svých výpovědích, čímž zvýšily jejich význam. K rozpoutání dalších procesů pak jednoduše stačilo obvinít osoby, které byly jmenovány již upálenými čarodějnicemi. Tak se rozjel kolotoč udávání a zatýkání. Ve vězení se kromě chudých lidí začali ocitát i zámožnější obyvatelé Velkých Losin. Během dalšího vyšetřování bylo Bobligovým jediným cílem rozšířit procesy do nedalekého, ale bohatého Šumperka. Proto se také snažil zmanipulovat výpovědi obětí tak, aby z čarodějnictví předně obviňovali šumperské obyvatele. Na

⁷⁷ NEUBAUEROVÁ, POLÁCH, s. 36, 38; KOČÍ, s. 102.

začátku října 1679 bylo zatčeno několik dalších žen. Jednalo se o Zuzanu Stubenvohlovou a Anežku Koppovou z Losin, Annu Fabelovou z Klepáčova a Marii Peterovou z třemešského panství.⁷⁸ Mezi zatčenými byl také jeden muž – manžel Zuzany Stubenvohlové Jan, který se ve vězení v prosinci 1679 pokusil spáchat sebevraždu, údajně kvůli tak krutému zacházení, jaké se již nedalo snést. Všechny výše zmiňované ženy se k čarodějnictví nakonec přiznaly. Samozřejmě jmenovaly i další osoby jako své spoluviníky. Obviněná Stubenvohlová udala celkem dvacet šest lidí ze žerotínských panství a patnáct osob ze Šumperka. Mezi nimi byla nejčastěji jmenována Marie Sattlerová, žena bohatého šumperského barvíře Kašpara Sattlera. Kromě běžných provinění, jakým bylo zneuctění hostie a účast na čarodějnickém sabatu, musely obviněné odpovídat také na otázky související s předčasnou smrtí majitele panství Přemka III. a zneužitím srdce jeho manželky Juliány. Hraběnka Gallová byla totiž přesvědčena o tom, že zdejší poddaní ukradli srdce její švagrové, které mělo být uloženo v klášterním kostele v Šumperku po boku jejího zesnulého syna, a použili ho k čarodějným kejkším. Z krádeže a z čarování se srdcem byl podezřelý zámecký úředník Jan Bedřich Kopp, který ale v této době pobýval na území Kladska. Přestože si hraběnka vyžádala jeho vydání a Kopp byl skutečně v roce 1681 zatčen a převezen do Losin, kde byl vyšetřován, nakonec se mu podařilo z vězení v březnu 1682 uprchnout. Vyšetřování zmizení Juliánina srdce tak skončilo, čarodějnické procesy však pokračovaly.⁷⁹

V dubnu 1680 bylo na losinském panství popraveno dalších pět osob. Jednalo se o ženy, které byly zatčeny v říjnu 1679. Odsouzené byly nejprve sťaty a jejich mrtvá těla byla poté spálena. Mezitím se Boblig snažil rozšířit čarodějnické procesy do sousedního města Šumperka,

⁷⁸ Tamtéž, s. 39.

⁷⁹ Tamtéž, s. 39–41; KOČÍ, s. 102–104.

keré v této době patřilo Lichtenštejnům. Lze říci, že kníže Lichtenštejn byl pravděpodobně osvícenější než hraběnka Gallová. Z toho také vyplýval jeho odlišný postoj k čarodějnickým procesům. Narozdíl od vrchnosti v Losinách, kníže nechtěl, aby byly tyto procesy zataženy do Šumperka. Důvody však nejsou známy. Pravděpodobně tímto způsobem nechtěl jít napětí, které panovalo mezi obyvateli Šumperka a rodem Lichtenštejnů poté, co město přišlo o svobodu. Na naléhání Bobliga nereagoval. Ke zřízení inkvizičního tribunálu se rozhodl až na nátlak samotného císaře Leopolda I. v listopadu 1679. Předsednictví poté nabídl zkušenému Bobligovi. Přestože inkvizitor o tuto funkci usiloval, záměrně její přijetí protahoval, až ho nakonec musel přemlouvat sám kníže. Svůj souhlas mu oznámil až 21. prosince 1679. Podmínky přijetí byly stejné jako v případě losinského tribunálu. Dalšími členy šumperského inkvizičního soudu se stali knížecí rychtář v Šumperku František Ferdinand Gaup, tehdejší městský purkmistr Jan Dominik Beck a městský písař Šebestián Flade.⁸⁰ Inkvizitorovou pravou rukou se stal rychtář Gaup, který se rozhodl zneužít čarodějnické procesy k naplnění své touhy zbohatnout. Navíc během Bobligova působení v Šumperku i nadále probíhaly procesy v Losinách. Zatímco oba inkviziční tribunály vzájemně spolupracovaly, Boblig plánoval zatčení Marie Sattlerové a následné zničení celé její rodiny, jež se měla stát inkvizitorovou první obětí z řad šumperského měšťanstva.⁸¹

Již v této době se však začal v Losinách mezi zdejším duchovenstvem rozšiřovat odpor proti Bobligově činnosti. Při popravě několika dalších losinských žen 5. září 1680 došlo k incidentu, který silně zapůsobil na zdejšího mladého faráře Tomáše Königa. Ženy z plamenů začaly křičet, že neoprávněně obvinily nevinné lidi a že se nyní bojí božího trestu. König, kterému bylo v této době pouhých osmadvacet let a

⁸⁰ ŠINDELÁŘ, s. 192.

⁸¹ NEUBAUEROVÁ, POLÁCH, s. 45–46.

působil jako zpovědník losinských odsouzených, se krátce poté sešel se svými duchovními kolegy, sobotínským farářem Matyášem Schmidtem a rapotínským kaplanem Jiřím Antonínem Lachnitem, aby společně sepsali protest proti činnosti inkvizitora Bobliga. Všichni tři se obávali bezpráví a smrti nevinných lidí, pokud by inkviziční tribunál dál používal kruté metody výslechu v podobě nepředstavitelného psychického a fyzického teroru. Boblig se však o Königově protestní akci dozvěděl a ihned si na losinského faráře stěžoval u olomouckého biskupa. Veřejně pak Königa pomlouval a tvrdil o něm, že je čarodějník. Losinský farář ale nadále vytrvával v boji proti činnosti inkvizičního tribunálu, přestože si jistě uvědomoval, jak nerovný boj to je. Farář Schmidt i kaplan Lachnit podlehli zastrašování Bobliga a písemně prohlásili, že již nechtějí mít nic společného s Königem ani jeho protestem. Mladý losinský farář tak zůstal sám. V listopadu 1681 pak nechal mstivý inkvizitor zatknout Königovu schovanku a hospodyni Alžbětu Moserovou. Zároveň plánoval a připravoval zatčení samotného Königa. Situace již byla neudržitelná a farářovo postavení se stávalo neudržitelným. Olomoucký biskup na jeho stížnosti nereagoval, naopak ho ještě zbavil funkce zpovědníka losinských odsouzených. Na jaře 1682 byl König přeložen na jinou faru, kde krátce na to zemřel. Bylo mu pouhých třicet let. Novým losinským zpovědníkem se stal Jiří Čičatko, farář z Kopřivné u Šumperka.⁸²

Mezitím byla v Šumperku v listopadu 1679 zatčena Marie Sattlerová. Následně došlo k prvním výslechům, při kterých obviněná veškerá nařčení popírala a požadovala konfrontaci se ženami uvězněnými v losinském vězení. Ještě v prosinci téhož roku byla Sattlerová převezena do Losin, kde byla několikrát konfrontována. Všechna obvinění však dál popírala. Kníže Lichtenštejn proto nechal proces pozastavit. Zároveň požádal o vyjádření k dalšímu postupu

⁸² ŠINDELÁŘ, s. 192–196.

zkušeného právníka Jana Paula z Gaaru. Olomoucký právní znalec odsouhlasil dosavadní postup zatčení a konfrontace, ale zdůrazňoval knížeti, aby se rozhodně nevzdával práva nad svou poddanou. Na základě výpovědí domnělých losinských čarodějnic proti barvířce Sattlerové doporučoval ještě jednu konfrontaci s obžalovanými, tentokrát však v Šumperku. Dále měl být prohledán její dům a vyslechnuta čeled'.⁸³ S Paulovým vyjádřením k procesu však nebyl spokojen Boblig, který si na knížecí průtahy několikrát stěžoval. Zoufalý Kašpar Sattler mu nabízel za manželku slušné výkupné. Jeho snahy však byly neúspěšné, neboť inkvizitor chtěl zničit celou Sattlerovu rodinu. Na začátku roku 1681 nařídil císař Leopold I. použít proti obviněné barvířce torturu. Během výslechů na mučidlech se vyděšená Sattlerová doznala ke zločinu čarodějnictví, ve kterém jí kromě její rodiny měli pomáhat i někteří další významní obyvatelé Šumperka. Mezi obviněnými se rovněž objevilo jméno váženého šumperského děkana Kryštofa Aloise Lautnera.⁸⁴

Městské vězení se tak postupně začínalo plnit předními šumperskými měšťany. Jedním z nich byl i obviněný Kašpar Sattler, bývalý šumperský purkmistr, jenž nyní provozoval na předměstí výnosnou barvírnu a hospodářský dvůr. Spolu s ním byla zatčena také jeho osmnáctiletá dcera Alžběta. Záhy skončil ve vězení také bohatý mydlář Jan Přerovský, který se již nějakou dobu dvořil Alžbětě Sattlerové. Zatčení Zuzany Voglikové nebylo rovněž náhodné, neboť Bobligovým záměrem bylo prostřednictvím Lautnerovy kuchařky usvědčit z čarodějnictví samotného šumperského děkana. Spolu s ní byla zatčena také Marie Peschová, manželka pláteníka Jindřicha Peschka, který zbohatl na výrobě látky zvané trip. Jeho bohatství se však stalo středem zájmu jeho souseda Františka Ferdinanda Gaupa, jenž byl jedním z členů

⁸³ KOČÍ, s. 106–107.

⁸⁴ KOČÍ, s. 107–109; SLUŠNÝ, s. 100; FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 158.

šumperského inkvizičního tribunálu. Statečná Marie Peschková odolávala všem stupňům mučení, proto na ni Boblig vyvíjel psychický nátlak, kterému nakonec podlehla. Roku 1683 byla upálena jako čarodějnice spolu s Kašparem Sattlerem a jeho dcerou Alžbětou. Výše zmiňovaná Marie Sattlerová a děkanova hospodyně Zuzana Vogliková byly popraveny již v roce 1682 a staly se tak prvními oběťmi šumperského honu na čarodějnice.⁸⁵

Velkou pozornost rovněž upoutal proces s mydlářem Janem Přerovským, který byl zatčen na podzim 1682. Jeho bratr Alexandr, který byl moravským prelátem a převorem kartouzského kláštera v Králově Poli u Brna, se snažil Janovi pomoci. Se svou stížností se obrátil přímo na císaře Leopolda I., který rozhodl, že přestože se Jan Přerovský při mučení ke všem obviněním doznal, nesmí být odsouzen, dokud se ke všem zločinům nepřizná dobrovolně, bez použití tortury. Boblig, který nebyl s císařským nařízením spokojený, nechal Přerovského ve vězení izolovat tak, aby se nedozvěděl o úspěších, kterých jeho bratr dosáhl. Poté začal s mydlářem vyjednávat. Za dobrovolné doznání k čarodějnictví mu slíbil milost. Přerovský se nechal vidinou možné svobody oklamat, ke všemu se dobrovolně přiznal a nadto svou novou výpověď stvrdil podpisem. Boblig však nikdy neměl v úmyslu nechat naivního mydláře omilostnit. Jan Přerovský byl proto stejně jako většina ostatních odsouzen k trestu smrti. Popraven byl s dalšími čtyřmi ženami 14. dubna 1684. V Šumperku se však nikdy neupalovalo zaživa. Nešťastníkům byla nejprve uťata pravá ruka, kterou se žehnali, poté byli sťati a následně spáleni. Popravy se konaly na hexenplatzu, jenž byl vzdálený zhruba dvě stě metrů od místního šibeničního vrchu.⁸⁶

⁸⁵ NEUBAUEROVÁ, POLÁCH, s. 46–47; SPURNÝ, *Severomoravské čarodějnické procesy*, s. 3.

⁸⁶ Tamtéž, s. 47–48; KOČÍ, s. 120–129.

Během šumperských čarodějnických procesů došlo ke střetu dvou výrazných osobností – inkvizitora Františka Jindřicha Bobliga z Edelstadtu a vzdělaného, místními lidmi velmi uznávaného šumperského děkana Kryštofa Aloise Lautnera, který se stal vůbec nejznámější obětí čarodějnických procesů v českých zemích. Děkan Kryštof Alois Lautner byl bezesporu zajímavou osobností, ale to, co se o něm traduje, neodpovídá úplně přesně skutečnosti. Lautnerovi se sice nelíbila činnost Bobliga a členů inkvizičního tribunálu, ale otevřeně se proti ní na odpor nepostavil. V celé této záležitosti zůstával spíše v pozadí. Pravděpodobně již měl s Bobligem nějaké zkušenosti, věděl, čeho všeho je schopný, a proto měl strach. Když zjistil, že ho losinské vyšetřované ženy obviňují z čarodějnictví, velmi se vyděsil. Přesto se, když byl pak sám zatčen a vyslýchán, statečně bránil a dlouho odolával.⁸⁷

Kryštof Alois Lautner se narodil v Šumperku asi v roce 1622. Studoval na místní městské škole. Po jejím dokončení odešel do Olomouce, kde se vzdělával na latinských školách, které ho měly připravit na jím zvolené povolání kněze. Po vpádu švédských vojsk v roce 1642 byl nucen opustit Moravu. Nejprve se uchýlil do Bavorska, odkud zhruba po půl roce odešel do Vídně. Zde úspěšně vystudoval filozofii a práva – získal titul magistra. Na univerzitě ve Štýrském Hradci poté vystudoval ještě teologii. Na kněze byl vysvěcen již v Olomouci v roce 1656. Dva roky působil jako kaplan, načež se díky svým schopnostem stal v roce 1658 farářem na Rýmařovsku. O deset let později se na přání Kašpara Sattlera vrátil do rodného Šumperka, kde působil až do doby svého zatčení, tedy celkem dvanáct let.⁸⁸ Mezi místními lidmi byl velmi oblíbený. Na svou dobu byl šumperský děkan rovněž velmi vzdělaný. Jeho knihovna čítala přes tři sta svazků, což bylo na tehdejší dobu opravdu

⁸⁷ NEUBAUEROVÁ, POLÁCH, s. 47.

⁸⁸ FRANCEK, *Zločin a trest v českých dějinách*, s. 270.

pozoruhodné. Vlastnil latinské, německé, francouzské a italské knihy nejrůznějších žánrů – od beletrie, přes cestopisy, až k dílům antických klasiků. Rovněž se zajímal o problematiku čarodějnických procesů. Vlastnil několik kacířských knih i významné práce o čarodějnictví, například velmi známé *Kladivo na čarodějnice* či dílo vlámského jezuita Martina Delria nazvané *Disquisitiones magicae*. Šumperský děkan byl také velmi shovívavý a tolerantní k nekatolíkům, a proto byl ve značné nelibosti u představitelů tvrdé protireformace. Je možné, že i z tohoto důvodu dal nakonec olomoucký biskup, po dlouhém váhání, souhlas k zahájení procesu proti Lautnerovi.⁸⁹

Boblig vytrvale shromažďoval usvědčující materiál proti šumperskému děkanovi. Celkem získal od losinských zmučených žen přes třicet obvinění, a tak mohl rozehrát svou hru. S doporučením od pražského apelačního soudu se inkvizitor obrátil přímo na Lautnerovu duchovní vrchnost, tedy na olomouckého biskupa Karla II. z Lichtenštejna-Kastelkornu. Ten v srpnu 1680 rozhodl o ustavení biskupské vyšetřující komise, v jejímž čele stanul opět Boblig. Dalšími členy byli biskupský ceremoniář Petr Rehrmont, mohelnický děkan Jiří Winkler a biskupský sekretář Schmidt. Poté, co jim Boblig předložil veškeré protokoly z výslechů losinského i šumperského tribunálu, kde figurovalo Lautnerovo jméno, došla komise k závěru, že šumperský děkan musí být neprodleně zatčen. Jeho oblíbenost mezi místním obyvatelstvem však byla všeobecně známa. Bobligovi bylo jasné, že by nebylo příliš moudré zatknout Lautnera právě v Šumperku, a proto vymyslel se svými pomocníky lest. Děkan Winkler pozval nic netušícího šumperského děkana na posvícení na svou faru do Mohelnice, kde ho pak nechal během hostiny zatknout. K celému incidentu došlo 18. srpna

⁸⁹ Tamtéž, s. 47; SPURNÝ, František, „Čarodějnický děkan“ Kryštof Alois Lautner, In: Vlastivědné zajímavosti č. 246, Šumperk 1993, s. 1–2; SLUŠNÝ, s. 101.

1680, přičemž zatýkací listinu předložili Lautnerovi naservírovanou na jednom z talířů. Šumperský děkan byl ihned poté odvezen na biskupský hrad Mírov, kde byl několik let vězněn.⁹⁰

Během prvních výslechů Lautner rázně odmítl a popřel veškerá obvinění a vytrval i při konfrontacích ve Velkých Losinách a v Šumperku. Proti němu však svědčila jeho kuchařka Zuzana Vogliková i celá rodina Sattlerova. Je více než pravděpodobné, že obvinění od blízkých přátel a konfrontace s nimi musela se šumperským děkanem otřást, přesto však dál statečně vzdoroval a odmítal se k čemukoli dobrovolně přiznat. Výslechy proto dál pokračovaly, Lautnera však nezdolaly ani podmínky ve vlhkém a studeném vězení. Proces s děkanem se začal protahovat. Roku 1683 byl převezen z Mírova do Mohelnice. Inkvizitor požadoval, aby mohl proti Lautnerovi neomezeně použít torturu. Mezitím se novým knížetem stal po smrti svého otce mladý Jan Adam z Lichtenštejna, který otevřeně ukázal, že podporuje Bobliga tím, když v roce 1684 poslal biskupovi stížnost týkající se vleklého procesu se šumperským děkanem. Na to olomoucký biskup reagoval povolením tortury. Nižším stupňům mučení Lautner statečně odolával, čímž udělal dojem i na mnoho místních lidí, mimo jiné na zmiňovaného mohelnického děkana Winklera, který se podílel na jeho zatčení. V důsledku toho Winkler odstoupil na konci roku 1684 ze své funkce v biskupské komisi a na jeho místo nastoupil dr. Meyer. Těžší formy mučení donutily Lautnera k přiznání. V červnu 1684 pak písemně stvrdil přiznání ke zločinům, které nikdy nespáchal. Přesto se však nemínil vzdát. V naději napsal dopis olomouckému biskupovi, v němž vylíčil, že se přiznal jen ze strachu před dalším mučením. Biskup ale na jeho dopis nereagoval. Naopak na začátku září 1685 podepsal Lautnerův rozsudek smrti.⁹¹

⁹⁰ ŠINDELÁŘ, s. 198–199.

⁹¹ Tamtéž, s. 203–206; SPURNÝ, *Čarodějnický děkan*, s. 3–4; FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 161.

Poprava šumperského děkana se konala 18. září 1685 v Mohelnici. Ještě před vykonáním exekuce musel být Lautner odsvěcen a degradován v místním kostele. Tento akt provedl olomoucký světící biskup Jan Josef Breuner. Šumperský děkan byl oděn do ošumělého pláště, na hlavě měl široký klobouk, vlasy i vousy měl dlouhé, nestříhané. Tento hrozný vzhled byl úmyslný, neboť soudcové chtěli u lidí vzbudit dojem, že je jejich oblíbenec skutečným ďáblovým zaprodancem. Od vchodu do kostela byla až k oltáři vyskládána cesta z prken, aby domnělý čarodějník „nemohl dotykem své nohy znesvětit posvěcenou půdu kostela“⁹² Během obřadu degradace mu pověřený biskup cihlou sedřel až do krve jeho posvěcená místa na hlavě a na prstech. Poté Lautnera nakopnul a vyhnal z kostela, kde byl předán katovi. Na káře byl poté dopraven až na popraviště za městem. Na jeho exekuci se přišlo podívat téměř dvacet tisíc lidí. Poté, co byl přivázan ke kůlu uprostřed hranice, katův pacholek mu na krk pověsil pytlík se střelným prachem, jenž měl zkrátit odsouzencovo utrpení. Pytlík však explodoval předčasně a nejen že bývalého děkana neusmrtil, ale ještě mu ošklivě popálil obličej. Lautner se po celou dobu hlasitě modlil a volal jména svatých. V divácích tato podívaná vzbuzovala dojem, že bývalý šumperský děkan umírá nevinně jako mučedník. Na to reagoval Boblig komentářem, že i ďábel má své mučedníky.⁹³

Postava Jindřicha Františka Bobliga z Edelstadtu je rovněž velmi zajímavá. Ve většině publikací totiž bývá tento inkvizitor označován za sadistu, jenž se vyžíval v utrpení svých obětí, a chamtivce, který upaloval domnělé čarodějnice, aby získal jejich majetek. Je ale potřeba si uvědomit, že Boblig byl nepochybně velice schopný člověk. Narodil se někdy v letech 1611–1612. Pocházel ze Zlatých Hor, kde jeho předkové

⁹² Tamtéž, s. 207.

⁹³ Tamtéž, s. 206–207; KOČÍ, s. 118–120.

získali šlechtický titul v podobě přídomku „z Edelstadtu“. Vystudoval jezuitské školy, které byly tehdy vynikající. Podobně jako jeho otec a bratr i on studoval práva ve Vídni. Doktorát sice nezískal, ale titul kandidát práva, kterého dosáhl, mu k provozování soudní a advokátní praxe v této době postačoval.⁹⁴ Boblig byl však fanatik, přesvědčený o tom, že čarodějnice jsou za každým rohem. Kdyby záleželo pouze na jeho rozhodnutí, tak by hranice hořely pravděpodobně mnohem častěji. To ovšem nebylo vzhledem k pevnému právnímu postupu, který se musel dodržet, technicky možné. Čarodějnický proces byl rok, možná rok a půl, dlouhá procedura, a tak byl inkvizitor zklamán z toho, že nemohl upálit více lidí, neboť byl přesvědčený, že bojuje proti čarodějnicím. Zcela přesná není ani představa jeho neomezených pravomocí, neboť Boblig musel o průběhu všech procesů podrobně informovat vrchnost. Rozsudky smrti navíc schvalovala pražská apelace. V tomto případě se již jednalo o špičkové právníky, kteří rozhodovali o osudu losinských obviněných. Boblig bývá rovněž prezentován jako chamtivec, který toužil po majetku svých obětí. Losinské procesy však mají zachované perfektně vedené účty, z nichž je možné vyčíst, mimo jiné, že Boblig pobíral denní plat ve výši jeden zlatý. Přibližně v polovině 80. let dostal přidáno půl zlatého.⁹⁵ Vyplácen byl ale pouze za dny, ve kterých se soudilo nebo vyslyšalo, případně když pracoval na případech. Zároveň mu bylo v těchto dnech poskytnuto ubytování a strava. Jinak Boblig pobýval v Olomouci. Představa, že žil na zámku a nechával se živit, proto není pravdivá. Vrchnost však hradila veškeré inkvizitorovy cestovní výlohy. V Šumperku pak dostal za vedení tribunálu tři zlaté. Majetek obětí čarodějnických procesů rovněž nemohl být inkvizičním tribunálem ani vrchností zabaven. Na to existoval zavedený právní postup. Jelikož výdaje spojené

⁹⁴ FRANCEK, *Zločin a trest v českých dějinách*, s. 269–270; Kolektiv autorů, *Hrdelní soudnictví*, s. 137; ZUBER, BEZDĚČKA, BOMBERA, s. 57.

⁹⁵ NEUBAUEROVÁ, POLÁCH, s. 36.

s vedením procesu musela uhradit rodina obžalovaného, často docházelo k jejímu zadlužení a její majetek byl poté za velmi nízkou cenu odkoupen, ale v žádném případě se nedal jednoduše zabavit. Ve filmu Otakara Vávry *Kladivo na čarodějnice* je rovněž ukazováno inkvizitorovo obžerství. Podle olomoucké matriky měl Boblig zemřít v roce 1698 ve věku osmdesáti sedmi let. Je velice nepravděpodobné, že by se mohl dožít tak vysokého věku, kdyby vedl takový způsob života, jaký je prezentován ve zmíněném filmu.⁹⁶

Ještě deset let po Lautnerově smrti existoval jak šumperský, tak i losinský inkviziční tribunál, i když jejich činnost se již pomalu blížila ke konci. Postupně se začaly objevovat ekonomické problémy, způsobené fyzickou likvidací lidí obviněných z čarodějnictví. V této souvislosti došlo také k hospodářskému úpadku města Šumperka, neboť bylo široko daleko známo jako hnízdo čarodějnic a okolní města s ním nechtěla mít nic společného. Podobná situace se odehrávala i v Losinách.⁹⁷ Žerotínské vrchnosti se postupně začal snižovat příjem od poddaných, díky čemuž postupně narůstal odpor proti inkvizitorově činnosti i ve vyšších vrstvách společnosti. Bobligovi došlo, že jeho působení v Šumperku a Losinách se již chýlí ke konci, a proto začal hledat nové působiště. Zaměřil se na jemu dobře známou Olomouc, která tehdy byla významným královským městem. Boblig se snažil, aby se ve výpovědích před losinským a šumperským tribunálem začala objevovat i jména olomouckých měšťanů, zejména těch zámožných. Na to reagovali olomoučtí konšelé stížností u císaře, který je ujistil o své podpoře v této věci. Napomenul Bobliga, aby nepřekračoval své pravomoci. Inkvizitorovi tak nezbylo nic jiného, než od svého původního plánu upustit. V devadesátých letech 17. století začala postupně klesat aktivita

⁹⁶ Tamtéž, s. 34–37.

⁹⁷ ŠINDELÁŘ, s. 208–209.

šumperského i losinského tribunálu. Mezi odpůrce čarodějnických procesů nyní patřili i Jáchym a Maxmilián ze Žerotína, kteří se po dosažení plnoletosti ujali správy nad svým zděděným majetkem.⁹⁸ Bratři Žerotínové, k nimž se posléze přidal také kníže Lichtenštejn, podali stížnost proti čarodějnickým procesům přímo k císaři Leopoldovi a požadovali jejich ukončení. Výsledkem bylo zastavení činnosti obou tribunálů v roce 1696. Bobligovi bylo tehdy již více než osmdesát let. Poté se stáhl zpět do Olomouce, kde dožil jako poměrně bohatý, leč bezvýznamný měšťan. Během svého řádění na severní Moravě v letech 1678–1696 nechal Boblig popravit na sto osob. Ve Velkých Losinách zahynulo celkem padesát šest lidí, z nichž čtyři nebo pět zemřelo ve vězení. V Šumperku bylo popraveno dvacet pět osob. Jedna z obětí, jistá Eva Umblaufová z dnešního Nového Malína, zemřela ve vězení, poté co ji údajně uškrtil sám ďábel, když vypověděla, že na Petrových kamenech viděla celý inkviziční tribunál, včetně Bobliga. Druhý den byla ve své cele nalezena mrtvá. Z Šumperka je znám rovněž jediný případ omilostnění. Jednalo se o jistou Zuzanu Prosingarovou, která se dokonce přiznala a měla být popravena. Boblig ji ale propustil na svobodu. Své jednání odůvodnil tím, že šlo o deklasovanou ženu, která svému manželovi propila veškerý majetek. Ožebračený muž by proto nemohl zaplatit veškeré výdaje spojené s procesem své ženy, a proto se nad ní inkvizitor nakonec smiloval. Osud Zuzany Prosingarové byl však naprosto ojedinělý. Roku 1682 byla na vrcholu Petrových kamenů postavena Boží muka, která měla zabránit dalším čarodějnickým sabatům. K dalším procesům na tomto území docházelo již jen ojediněle. Poslední čarodějnické procesy zde byly zaznamenány na počátku 18. století.⁹⁹

⁹⁸ VOJKOVSKÝ, s. 17.

⁹⁹ ŠINDELÁŘ, s. 209–210; SPURNÝ, *Severomoravské čarodějnické procesy*, s. 4; FRANCEK, *Zločin a trest v českých dějinách*, s. 273.

5 ÚTLUM ČARODĚJNICKÝCH PROCESŮ V 18. STOLETÍ

Přibližně od poloviny 17. století začalo docházet k nárůstu počtu odpůrců a kritiků čarodějnických procesů. Blížilo se období osvícenství a vlna honu na čarodějnice se přesunula ze západu na východ Evropy. K masovému pronásledování docházelo v této době například v Polsku, Sedmíhradsku, Štýrsku, Slezsku, Uhrách či na severní Moravě. Naproti tomu v zemích západní Evropy byl hon na čarodějnice prakticky ukončen. Čarodějnictví však bylo i nadále považováno za závažný zločin. Roku 1708 vydal císař Josef I. vlastní trestní zákoník, známější pod svým zkráceným názvem *Josefina*, který platil i pro české země. *Josefina* vycházela ze staršího zákoníku císaře Ferdinanda III. (*Constitutio criminalis Ferdinanda*), který obsahoval v problematice pronásledování čarodějnic značně zastaralá ustanovení podobající se myšlenkám a tvrzením, jež se objevují v *Kladivu na čarodějnice*. Čarodějnictví tak bylo chápáno jako jeden z nejtěžších zločinů. Jediným možným trestem bylo upálení zaživa, jehož milosrdnější variantou mělo být stětí mečem a následné spálení těla. *Josefina* si tuto definici zločinu čarodějnictví rovněž přisvojila. Přestože zákoník posvědčoval tvrdý postup, soudní praxe zastávala spíše mírný přístup. Čarodějnické procesy tak začaly ustupovat do pozadí. Drtivá většina osvícenců a humanistů, ale také někteří kněží a teologové začali protestovat proti mučení. Vlivem jejich činnosti docházelo během 18. století k omezení používání tortury. Díky této změně začaly na území habsburské monarchie zanikat také procesy s domnělými čarodějnicemi. Přesto je ale možné zaznamenat několik ojedinělých případů ještě v polovině 18. století.¹⁰⁰

¹⁰⁰ FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 20–24; SLUŠNÝ, s. 106; ŠINDELÁŘ, s. 213.

V této době byl na Rokycansku z čarodějnictví obviněn jistý Ondřej Bláha z Přešína.¹⁰¹ Zdejší obyvatelé byli přesvědčeni, že mladík kouzly škodil jejich dobytku. Ve vesnici to měl Ondřej těžké, od ostatních se lišil a po smrti svého otce už nebyl nikdo, kdo by se ho zastal. Proto z Přešína odešel a toužil po pomstě. Během doby, kdy se toulal po kraji, se dozvěděl o kouzlu, jímž je možné utrápit ženu. Po svém návratu domů tuto čarodějnou praktiku ihned vyzkoušel na své nenáviděné švagrové Justině Bláhové. Také provedl kouzlo s její zástěrou, do níž dal dvě kravská lejna a tři kameny a hodil ji do studny svého strýce Houšky. Justinu Bláhovou poté trápila bolest hlavy a píchání. Během soudního vyšetřování Ondřej Bláha nejprve zapíral, později se ale ke všemu přiznal. Při výslechu popustil uzdu své fantazii. Vyprávěl o čertovi, který se mu zjevil v zelených šatech a jemuž se chtěl upsat vlastní krví. Říkal, že dokonce čaroval s jeho močí. Apelační soud začal pochybovat o duševním zdraví chlapce a požadoval lékařský posudek. Po zdlouhavém a bezvýsledném vyšetřování nařídila apelace v roce 1752, aby byl Ondřej Bláha propuštěn.¹⁰²

Pokrokové myšlenky o nesmyslných čarodějnických pověrách se však šířily jen velmi pomalu a své místo v právní a soudní praxi si vydobývaly opravdu těžce. 18. století bylo v českých zemích obdobím začínajícího přechodu od feudalismu směrem ke kapitalismu. Zároveň docházelo k novému uspořádání společnosti. Reformování zastaralých hospodářských, společenských, právních a kulturních poměrů provedla osvícená panovnice Marie Terezie. Jednalo se spíše o kompromisní opatření než nějaké radikálnější zásahy. Císařovna podporovala rozvoj vědy a racionálního myšlení a zároveň se snažila vycházet vstříc hospodářským a společenským požadavkům svých poddaných.

¹⁰¹ Soud s Ondřejem Bláhou zpracoval literárně P. Cironis pod názvem *Poslední čaroděj*, in. *Minulostí Rokycanska*.

¹⁰² FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 179–180.

Potlačovala moc šlechty a katolické církve ve prospěch státu. To vše se odráželo i ve změně přístupu k čarodějnickým procesům. Vyšetřování a souzení obžalovaných probíhalo rozvážněji. Marie Terezie měla bezesporu vzor v anglických, holandských a především pruských reformách, kterým se chtěla přiblížit. Určitou inspirací tak mohlo být zrušení čarodějnických procesů v Prusku v roce 1714.¹⁰³

Ačkoli případů čarodějnictví od začátku 18. století v českých zemích ubývalo, významně začala narůstat víra v posmrtnou magii. Jednalo se o jakési vampyrické představy, podle nichž měli mrtví vstávat v noci z hrobů a škodit živým lidem nebo jim sát krev. Vampýra pak bylo možné zničit pouze exhumací – tělo mrtvého vyjmuli z hrobu, poté mu uťali hlavu, případně končetiny a takto zohavené tělo bylo následně spáleno a pohřbeno na hranici mezi vesnicemi nebo v lese. Povolení k exhumaci vydávala církev. Vampyrismus se vyskytoval převážně na severní Moravě, kde byl nejvíce rozšířen v olomoucké diecézi. Na území Slezska a Moravy proto v této době často docházelo k masovému hanobení hrobů a zneuctívání mrtvých. Na to reagovala osvícená panovnice Marie Terezie stížností adresovanou královské zemské komoře, v níž upozorňovala na pověrčivost, která byla u jejích poddaných posilována i samotnými duchovními. Nadto vydala nařízení, podle něž mělo veškeré duchovenstvo v této problematice postupovat pouze ve shodě se světskou mocí, nikoli podle vlastního uvážení. O veškerých případech pověr měl být rovněž informován císařovnin kabinet. Právo rozhodovat o případu čarodějnictví či pověry měla pouze a výhradně panovnice sama. Nikdo jiný v této záležitosti rozhodovat nesměl. To se projevilo také v případě obviněného pastýře Jana Poláka.¹⁰⁴

¹⁰³ KOČÍ, s. 149–150.

¹⁰⁴ ŠINDELÁŘ, s. 214–216; ZUBER, BEZDĚČKA, BOMBERA, s. 19, 21.

V listopadu 1746 byl starý pastýř vyslýchán ještě se dvěma pacholky Janem Jarešem a Matějem Suchardou. Jmenovaní pacholci se měli dopouštět čar a kouzel na koních. Pravděpodobně se ale jednalo o pověry než o skutečnou magii. Při výslechu však na svou obhajobu uvedli, že sice chtěli čarovat, ale uvědomili si, že by se jednalo o těžký hřích proti Bohu, a tak od svého plánu nakonec upustili. Jan Jareš byl ztrestán bičem a Matěj Sucharda měl být odveden k vojsku. Naproti tomu pastýř Jan Polák byl obviněn z úhynu dobytka a koní v důsledku škodlivých kouzel. Některé krávy měly údajně vinou jeho čarování dojit místo mléka krev. Sousedé ho rovněž nařkli z toho, že jim poslal na dobytek jakési očarované zmije. Starý Polák byl zlomen psychickým nátlakem a ke všemu se přiznal. Uvedl, že ho údajně navštívil sám ďábel v podobě hada. Po obětování černé slepice pak naučil pastýře škodlivým kouzlům. Poláka dokonce prohlédl krajský lékař. Také byliny, které měl v chalupě, byly poslány k posouzení na lékařskou fakultu pražské univerzity. Poté byl Jan Polák odsouzen k trestu smrti stětím. Do případu však zasáhla císařovna Marie Terezie, která udělila starému pastýři milost.¹⁰⁵ Proti rozhodnutí panovnice se však postavil nejvyšší soud ve Vídni. Aby císařovna nesnížila významné postavení soudnictví, odsoudila nakonec Jana Poláka ke dvěma letům nucených prací. Zároveň rozhodla, že osoby obviněné z čarodějnictví mají být i dále vězněny a vyšetřovány, ale nemají již být podrobeny tortuře. Pravděpodobně se nechala inspirovat reformou pruského krále Friedricha II. Velikého, který nechal v Prusku zrušit mučení již v roce 1740 jako vůbec první z evropských panovníků. V českých zemích tak mohla být tortura použita pouze v nejtěžších případech, jakým byla například velezrada, vlastizrada nebo série vražd. V habsburské monarchii ale panovala chaotická situace – každý soud postupoval v užívání mučicích metod zcela podle vlastního

¹⁰⁵ FRANCEK, *Zločin a trest v českých dějinách*, s. 274.

uvážení. Císařovna si uvědomila, že *Josefina* již nevyhovuje osvíceneckým myšlenkám, a proto se rozhodla vydat nový zákoník.¹⁰⁶

Pro tento úkol byla vytvořena speciální komise, která se měla zabývat vyhotovením předběžného návrhu. Situaci ale zkomplikovala sedmiletá válka v letech 1756–1763, kdy se panovnice musela předně věnovat válečným potřebám. Podle jejího odmítavého postoje k čarodějnictví a pověrám se však dalo očekávat, že artikul, který by se věnoval této problematice, se již v připravovaném zákoníku neobjeví. Bylo proto velmi překvapivé, když Marie Terezie vydala 5. listopadu 1766 artikul o čarodějnictví, jenž se stal později součástí trestního zákoníku *Constitutio criminalis Theresiana*. Není znám přesný důvod císařovna rozhodnutí, pravděpodobně mohla být ovlivněna ztrátou Slezska ve válce a smrtí svého milovaného manžela Františka Štěpána. Nejpravděpodobnější příčinou ale zůstává vliv jejich konzervativních rádců.¹⁰⁷

Vydaný artikul působil zpátečnický, neboť se neslučoval s císařovninými myšlenkami o osvíceneckém pokroku. Byl tvořen šestnácti paragrafy, které se svým obsahem podobaly Josefině. Přesto však již bylo v procesním řízení znemožněno pronásledování nevinných lidí. V prvním paragrafu byla uznána existence čarodějnictví, jež bylo chápáno jako přímé či nepřímé spojenectví s ďáblem. Nutno podotknout, že v této době se ještě bezmezně věřilo, že je možné uzavřít s ďáblem smlouvu stvrzenou vlastní krví. V následujících paragrafech pak byla popsána činnost čarodějnic a postup soudního vyšetřování. Na těle obviněných se nesmělo hledat ďáblové znamení, rovněž bylo zakázáno stříhat obviněným vlasy nebo chlupy a mazat je mastí k údajnému odehnání démonů. Jistý pokrok bylo možné spatřit v tom, že spojování

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 273–274; FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 181–182; KOČÍ, s. 153–154; SLUŠNÝ, s. 106.

¹⁰⁷ ŠINDELÁŘ, s. 216.

přírodních katastrof a úkazů nebo nemocí lidí a dobytka s činností d'ábla a jeho pomocnic bylo považováno za pouhou pověru. Pokrokově působil i zákaz vodní zkoušky, jenž byla v dřívější soudní praxi hojně využívána. Neméně důležitý byl i paragraf číslo deset, neboť omezoval používání tortury. K mučení se mohlo přistoupit jen v takových případech, kdy byla s pomocí kouzel prokazatelně způsobena větší škoda nebo pokud na následky čarování někdo zemřel. V artikulu bylo rovněž potvrzeno již fungující nařízení o tom, že ve věci čarodějnictví má právo rozhodovat pouze panovnice. Výši a druh trestů ustanovoval dvanáctý paragraf. Jak již bylo řečeno, artikul působil zaostale, a proto byl často kritizován již v době osvícenství. Podle tehdejších pokrokových názorů se měl panovník s moderním uvažováním a smyšlením čarodějnické pověře jen zasmát.¹⁰⁸

Trestní řád císaře Josefa I. platil až do roku 1768, na jehož konci vydala císařovna Marie Terezie vlastní trestní zákoník, známý spíše pod svým zkráceným názvem *Theresiana*. Jeho součástí se stal i výše zmiňovaný artikul o čarodějnictví jako padesátý osmý odstavec. Nový trestní řád platil pouze pro rakouské a české země. Uhry se až doposud řídily zákoníkem z roku 1514. Rakouské zákonodárství se rovněž stavělo proti *Theresianě* a snažilo se o zpomalení jejího uvedení do praxe. Nejvíce diskutovanou otázkou se stalo používání tortury. Marie Terezie proto mučení neoficiálně zakázala již v roce 1773. K oficiálnímu zrušení útrpného práva v habsburské monarchii došlo 3. ledna 1776. Přestože stále existoval zákon stíhající čarodějnice, od jeho vydání v roce 1766 nebyl již prakticky nikdo kvůli čarodějnictví odsouzen. Čarodějnické procesy ale definitivně zanikly až za radikální vlády osvíceného panovníka Josefa II. Přestože již delikt čarodějnictví v této době v zákoně

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 217; KOČÍ, s. 156–160.

nefiguroval, v povědomí lidí se stále ještě čarodějnická pověra udržovala. Víra v magii a používání kouzel tak přetrvala prakticky až dodnes.¹⁰⁹

Poslední exekuce čarodějnic proběhly v českých zemích v první polovině 18. století. Po roce 1740 již s největší pravděpodobností k popravám domnělých čarodějnic nedocházelo. Zcela jiná situace byla v sousedních Uhrách a Sedmíhradsku, kde začalo docházet k pronásledování čarodějnic až později. Uherské procesy tak dosáhly svého vrcholu v první polovině 18. století. Poslední známý čarodějnický proces v českých zemích se odehrál ve druhé polovině 18. století. Počet obětí středověkých a raně novověkých procesů s čarodějnicemi býval z nejrůznějších důvodů zkreslován. Starší odhady uváděly přibližně devět milionů obětí. Většinou se však jednalo o názory osvícenců, kteří toto vysoké číslo chtěli využít jako propagandu proti církvi a starému režimu. Čarodějnické procesy se později staly také součástí propagandistických prostředků nacismu. V nejnovějších dějinách pak byly využívány komunistickými režimy v proticírkevní a protizápadní politice. Ovšem i poválečné odhady stále ještě pracovaly se šesticiferným počtem obětí. Podnětem ke snížení těchto odhadů byly výsledky činnosti SS-Hexensonderkommandu¹¹⁰, kterému se podařilo nashromáždit údaje o přibližně třiatřiceti tisících osobách, které byly souzeny v čarodějnických procesech. Současné západoevropské bádání, jež se věnuje této problematice, odhaduje minimální počet popravených osob na třicet pět tisíc, z nichž většinu tvořily ženy. Počet osob, které byly souzeny v evropských čarodějnických procesech, tedy nejen těch lidí, kteří byli popraveni, ale i těch, kteří byli odsouzeni k jinému trestu nebo dokonce propuštění, se pohybuje na hranici padesáti tisíc. Jedná se o střízlivý

¹⁰⁹ SLUŠNÝ, s. 106–108.

¹¹⁰ Nechal ho zřídit v roce 1935 říšský šéf SS Heinrich Himmler. Sloužilo pro výzkum čarodějnických procesů a evidenci jejich obětí. Pracovalo v něm pouze čtrnáct zaměstnanců. Činnost Hexensonderkommandu skončila na přelomu let 1943–1944.

odhad, který je víceméně odpovídající. Počet obětí čarodějnických procesů, které se odehrály na území dnešní České a Slovenské republiky, bývá v současné době odhadován na zhruba tisíc osob.¹¹¹

¹¹¹ FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, s. 24–28; EVANS, s. 457–458.

6 ZÁVĚR

K rozpoutání masových honů na čarodějnice došlo v důsledku několika příčin. Mezi tehdejšími lidmi byla hluboce zakořeněna víra v ďábla a jeho pomocnice. Čarodějnice podle obecně rozšířených pověr škodily dobytku, úrodě i lidem. Zároveň se jednalo o nadkonfesijní záležitost, neboť k pronásledování domnělých čarodějnic docházelo jak v katolickém, tak v protestantském prostředí. Nejhorší situace pak nastala v oblastech na pomezí katolicismu a protestantismu nebo na územích smíšených, kde docházelo k nejkřutějším a největším čarodějnickým procesům. Jakékoli „čarování“ bylo chápáno jako zločin proti náboženství. V důsledku toho vznikl na počátku 13. století nový typ vyšetřování. Jednalo se o inkviziční formu vedení procesu, jež byla na svou dobu poměrně moderní, neboť likvidovala staré zvyky typu ordálů – božích soudů. Šlo o skutečné vyšetřování. Postupně se však stala součástí inkvizičního procesu tortura, což vedlo k pozdějším excesům. Jedním z hlavních důvodů vzniku a dalšího rozšiřování procesů byl rovněž postoj samotné vrchnosti, která pociťovala možnost obohatit se. Majetek obětí nebyl sice v pravém slova smyslu zabaven, nýbrž vykupován za směšně nízkou cenu. Dlouhotrvající pronásledování čarodějnic však mělo za následek spíše populační a následně i hospodářský úbytek.

Tvrdý postup proti čarodějnicím byl rovněž posvěcen právně. V *Carolině*, hrdelním řádu císaře Karla V. z roku 1532, bylo čarodějnictví považováno za jeden z nejzávažnějších zločinů. Důležitou roli v tomto případě sehrála atmosféra strachu a vzájemné udávání – soused nemohl věřit sousedovi, rodiče dětem a naopak. Obžalovaný stál proti inkvizičnímu tribunálu sám a musel se bránit. Přiznání bylo nejprve vymáháno bez mučení. Na obviněného byl vyvíjen psychický nátlak tím, že byl vysvěcen do naha před členy tribunálu. Jednalo se o zlomový

okamžik, neboť obnažený člověk ztratil svoji důstojnost. Poté byl vyšetřovaný odveden do mučírny, kde byl podroben fyzickému mučení. Mezi nejpoužívanější metody patřilo nasazování palečnic a španělských bot a natahování na žebřík či skřípec. Přiznání však muselo být podepsáno dobrovolně, nikoli na mučidlech. Pokud obviněný po přerušení tortury nepotvrdil svou výpověď a doznání vlastnoručním podpisem, mučení se opakovalo. Nepochybně existovala zákonem vymezená pravidla pro použití útrpného práva, z dochovaných pramenů však vyplývá, že se vždy jednoznačně nedodržovala. Dohled nad procesy měl panovník, který byl o jejich průběhu podrobně informován, byl proto rovněž zodpovědný za porušování právních norem.

Masovým honem na čarodějnice byly jednoznačně nejvíc zasaženy sousední německé oblasti. V zemích Koruny české docházelo k čarodějnickým procesům pouze výjimečně. Byly vyšetřovány ojedinělé případy lidové magie nejnižšího stupně. Mezi nejrozšířenější čarodějné praktiky patřila milostná kouzla, travičství, škodlivá, ale také tzv. prosperitní magie, zaříkávání, kouzla s lidskými či zvířecími ostatky a čarodějné praktiky v oblasti antikoncepce. Obvinění lidé nebyli odsuzováni za spojenectví s ďáblem, ale pouze za škody, které provozováním magie způsobili. Od konce 16. století začal v českých zemích postupně narůstat počet čarodějnických procesů a jejich obětí, především v příhraničních oblastech. V českém vnitrozemí se i nadále objevovala obvinění z čarodějnictví spíše sporadicky. K větším procesům docházelo pouze na Rokycansku, Pardubicku a ve Velké Bíteši. Naproti tomu v pohraničních oblastech, kde žilo převážně německy mluvící obyvatelstvo, začalo případů významně přibývat. Postižena byla především oblast Slezska a severní Moravy. Právě zdejší procesy měly skutečně masový charakter.

Jesenické a zlatohorské procesy byly výjimečné svou rozsáhlostí a brutálností. Jednalo se o největší čarodějnické procesy v českých zemích vůbec. Počtem obětí dokonce předčily i známější losinské a šumperské procesy. Nutno podotknout, že rovněž známý inkvizitor František Jindřich Boblig z Edelstadtu získal svoji dlouholetou praxi během působení v této oblasti. K pronásledování čarodějnic zde docházelo několik desítek let. První případ byl zaznamenán v roce 1622. Jednalo se o Barboru Schmiedovou, kterou obvinil z čarování a travičství vlastní manžel. Na mučidlech poté jmenovala několik dalších žen. Následně došlo k hromadnému zatýkání a vyšetřování. Obviněné ženy jmenovaly další. Do procesů bylo postupně vtaženo na 35 osob. Vlivem probíhající třicetileté války však došlo k dočasnému útlumu. K dalšímu významnějšímu rozšíření honu na čarodějnice došlo na Zlatohorsku v roce 1636. Příčiny obnovení procesů ani jejich přesný průběh však nejsou blíže známy, neboť se nedochovaly záznamy ze smolných knih či soudních akt. O jejich masovém charakteru však svědčí nařízení z roku 1639 ke stavbě speciální pece, jež měla sloužit k hromadnému spalování odsouzených čarodějnic. Vrcholem jesenických a zlatohorských procesů byly léta 1651–1652. Na počátku bylo dobrovolné přiznání malého chlapce Martina Schirna ze Širokého Brodu k účasti na čarodějnickém sabatu. Obvinění se postupně rozšířilo na několik desítek lidí. Během necelých dvou let pak bylo popraveno na 250 osob. Mezi oběťmi bylo možné nalézt také nejzámožnější obyvatele z kraje.

Zatímco ve druhé polovině 17. století největší a nejstrašnější vlna čarodějnických procesů v Jeseníku opadla, na severní Moravě byl rozpoután rozsáhlý hon na čarodějnice. Procesy na Losinsku a Šumpersku se lišily od těch slezských nejen svou krutostí a obsáhlostí, ale také podmínkami, které umožnily jejich vznik a rozšíření. Jednalo se především o otázku náboženskou a národnostní. Losinské panství bylo

navíc velmi odbojné. V době pronásledování čarodějnic ho spravovala za své nezletilé synovce hraběnka Gallová, která zdejší poddané neměla z osobních důvodů příliš ráda. I to mohla být jedna z příčin, aby souhlasila s rozpoutáním procesů. Na počátku však byla událost, ke které došlo na jaře 1678. Vernířovická žebračka Marina Schuchová se pokusila ukrást posvěcenou hostii, která měla být následně použita k čarování. K důkladnému prošetření celé záležitosti byl vytvořen inkviziční tribunál, jemuž předsedal František Jindřich Boblig z Edelstadtu. Do případu byla zapojena ještě porodní bába a selka z Vernířovic, které se spolu s žebračkou staly prvními oběťmi losinských procesů. Mezi dalšími obviněnými se začali objevovat i zámožní lidé. Hon na čarodějnice se postupně rozšířil také do nedalekého Šumperka. Z významnějších obyvatel města byl za zločin čarodějnictví popraven například barvíř Kašpar Sattler s manželkou Marií a dcerou Alžbětou, pláteník Jindřich Peschke či mydlář Jan Přerovský.

Za nejslavnější oběť severomoravských procesů bývá označován šumperský děkan Kryštof Alois Lautner. Jeho osobnost je nesmírně zajímavá, neboť se jednalo o velmi vzdělaného, oblíbeného a tolerantního muže. Traduje se o něm, že statečně bránil oběti čarodějnických procesů a otevřeně protestoval proti činnosti inkvizičního tribunálu. Je nutné zdůraznit, že to však úplně přesně neodpovídá skutečnosti. Lautner se totiž Bobliga bál. Věděl, čeho je inkvizitor schopný, a proto stál od začátku spíše v pozadí. Když byl poté sám obviněn a vyšetřován, bránil se však velmi statečně a dlouho odolával psychickému a fyzickému nátlaku, jemuž byl po několik let vystaven. Hlavní postavou severomoravských procesů však zůstává inkvizitor Boblig, který předsedal oběma zdejšími tribunálům. Přestože byl nedostudovaný právník, jako soudce čarodějnic měl již dlouholetou praxi. V literatuře bývá často označován za sadistu a chamtivce, jednalo se ale

o velmi schopného člověka. To bývá často opomíjeno. Bobliga lze považovat za fanatika, jenž byl přesvědčený o tom, že za každým rohem jsou čarodějnice. Byl proto velmi zklamaný, že nemohl nechat upálit více lidí. O jeho platu a dalších výlohách jsou záznamy v perfektně vedeném účetnictví. Inkvizitor pobíral standardní plat a to pouze ve dnech, kdy se soudilo nebo kdy pracoval na případech. Jinak pobýval v Olomouci. Z hlediska pevných právních postupů nemohl obětem čarodějnických procesů zabavit jejich majetek. Ten skupovala vrchnost za velmi nízké částky. Boblig se dožil vysokého věku – zemřel, když mu bylo 87 let. Je proto velice nepravděpodobné, že by žil tak dlouho, kdyby vedl obžerský způsob života, jaký byl prezentován ve známém filmu Otakara Vávry *Kladivo na čarodějnice*. Během svého řádění na severní Moravě v letech 1678–1696 nechal inkvizitor popravit na sto osob. Ve Velkých Losinách padlo za oběť celkem 56 lidí, ve městě Šumperku pak dalších 48. Z tohoto počtu existuje pouze jediný případ omilostnění.

Přibližně od poloviny 17. století začalo postupně docházet k nárůstu počtu odpůrců a kritiků čarodějnických procesů. S blížícím se obdobím osvícenství se vlna pronásledování čarodějnic přesunula ze západu na východ Evropy. V 18. století tak docházelo k větším honům na čarodějnice především v Uhrách. V českých zemích platil trestní řád císaře Josefa I., který posvěcoval tvrdý postup proti zločinu čarodějnictví. Soudní praxe však zastávala spíše mírný přístup. Většina humanistů a osvícenců protestovala proti mučení, jehož pravidla začala být postupně zpřísnována. Osvícená panovnice Marie Terezie si uvědomila, že je potřeba vydat nový, modernější trestní zákoník. K tomu došlo v prosinci 1768. Jeho součástí se stal i artikl o čarodějnictví z roku 1766, který působil v době osvícenství zpátečnický, za což byl často kritizován. Od jeho vydání již ale nebyl prakticky nikdo kvůli čarodějnictví odsouzen.

Čarodějnické procesy pak definitivně zanikly až během radikální vlády osvíceného panovníka Josefa II.

Celkový počet obětí středověkých a raně novověkých procesů s čarodějnicemi bývá v současné době odhadován přibližně na padesát tisíc osob. Jedná se o ty, kteří byli během pronásledování popraveni nebo odsouzeni k jinému trestu či dokonce propuštěni na svobodu. Počet obětí čarodějnických procesů, které se odehrály na území dnešní České a Slovenské republiky, pak bývá odhadován na zhruba tisíc osob. Tento údaj je víceméně odpovídající.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BEZDĚČKA, Josef, ZUBER, Rudolf, BOMBERA, Jan, *Z dob prvních letů na koštěti*, Moravský Beroun 2000.

BRACHTL, Zdeněk, SPURNÝ, František, *Čarodějnické procesy na Jesenicku*, In: *Vlastivědné zajímavosti č. 223*, Šumperk 1987.

BREUERS, Dieter, *Ve jménu d'ábla. Trochu jiná historie čarodějnic a jejich pronásledování*, Praha 2008.

CAVE, Janet P., *Čarodějky a čarodějnictví*, Bratislava 1993.

Čarodějnické procesy v 17. století na Jesenicku: Stálá expozice Vlastivědného muzea Jesenicka, Jeseník 2012.

EVANS, Robert John Weston, *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, Praha 2003.

FRANCEK, Jindřich, *Čarodějnické příběhy*, Praha 2005.

FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2007.

GRÜNHAGEN, Colmar., *Geschichte Schlesiens*, Gotha 1886.

JÍLEK, František, *Vyznání na mučidlech: Texty ze starých knih černých, jinak smolných*, Praha 1937.

Kniha černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630 s přílohou pozdějších čarodějnických procesů, Rokycany, 1994.

KOČÍ, Josef, *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16.–18. století*, Praha 1973.

Kolektiv autorů, *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století*, Pardubice 1996.

MALÝ, Karel, SIVÁK, Florian, *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r.1918*, Praha 1993.

MRÁČEK, Pavel K., *Upalování čarodějnic a inkvizice. Mýtus nebo skutečnost*, Olomouc 2006.

NEUBAUEROVÁ, Michaela, POLÁCH, Drahomír, *Zpráva o nevíře*, Šumperk 2010.

SLUŠNÝ, Jaromír, *Historie mučení*, Praha 2008.

SPURNÝ, František, „Čarodějnický děkan“ Kryštof Alois Lautner, In: *Vlastivědné zajímavosti č. 246*, Šumperk 1993.

SPURNÝ, František, *Severomoravské čarodějnické procesy*, In: *Vlastivědné zajímavosti č. 224*, Šumperk 1987.

STRAKA, Josef, *Z táborské knihy černé*, Tábor 1937.

SVÁTEK, Josef, *Culturhistorische Bilder aus Böhmen*, Vídeň 1879.

ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16.–17. století*, Praha 1986.

TOUFAR, Pavel, *Čarodějnice, hvězdlháři a zlatodějové*, Brno 2009.

VOJKOVSKÝ, Rostislav, *Velké Losiny. Zámek severně od Šumperka*, Dobrá 2005.

8 RESUMÉ

This bachelor's thesis follows up the witchcraft trials in the Czech lands and Moravia in the 16th–18th centuries. A number of factors contributed to the genesis and the development of the witchcraft trials during 16th–17th century: 1) superstition and belief in witches and their multi-faceted negative influence, which were widespread in all social stratas here as in the whole Europe of these days, 2) affect of the contemporary literature exemplified by the famous work *Malleus maleficarum*, which was repeatedly published in the period between 1487–1669, 3) settled legal practice in recourse toward witches and wizard.

The development of the witchcraft trials can be seen mainly in the German countries. In the Czech lands it can be seen largely among the German inhabitants in the borderland. Silesia was affected the most. In the Czech interior witchcraft occurred most frequently in connection with other crimes, predominately with offences against life and health. The reports of mass pursuits of witches were also recorded in Northern Moravia in 17th century. František Jindřich Boblig of Edelstadt became the most famous inquisitor of these witchcraft trials. The Dean of Šumperk Kryštof Alois Lautner became his most famous victim. Several hundreds of alleged witches and wizards were executed during the pursuits of witches in the Czech lands, especially in Silesia and Northern Moravia. The witchcraft trials in the Czech lands finally ended during the reign of Josef II in 18th century.